

פרקטיקה של מדיניות: מסגרת מושגית לפעולתם של עובדים סוציאליים

עידית וייס-גל

מאמר זה מבקש לספק מסגרת תיאורטית ופרקטית למושג "פרקטיקה של מדיניות" בעבודה סוציאלית. המאמר ידון בהגדרות השונות שניתנו לפרקטיקה של מדיניות, בסקירת המודלים ואסטרטגיות הפעולה המרכיבות פרקטיקה זו ובזיהוי הכישורים הנדרשים כדי לעסוק בה, וזאת תוך מתן דוגמאות מהעבודה הסוציאלית בישראל. בנוסף, המאמר יבחן שתי שאלות מרכזיות: מדוע, למרות חשיבותה, פרקטיקה של מדיניות מונחת על ידי עובדים סוציאליים במדינות שונות וגם בישראל? ומהם כיווני הפעולה האפשריים למעורבותם של עובדים סוציאליים בפרקטיקה של מדיניות בישראל כיום? המאמר מבוסס בעיקר על ניתוח ספרות המחקר בעולם בתחום פרקטיקה של מדיניות, על ניתוח פרסומים שונים בנושא הפרקטיקה של העבודה הסוציאלית בישראל, וכן על שיחות שנערכו עם עובדים סוציאליים העוסקים בצורות שונות של פרקטיקה של מדיניות. דיון זה נועד לקדם את המשגתה של פרקטיקה של מדיניות ולתרום להגברת השימוש בה על ידי כלל העובדים הסוציאליים, באופן שיביא להלימה רבה יותר בין עשייתם של עובדים סוציאליים לבין המטרות הייחודיות, הערכים והתפקידים של מקצוע העבודה הסוציאלית.

מילות מפתח: פרקטיקה של מדיניות, סגור בבית המחוקקים, מדיניות חברתית

מבוא

משחר התפתחותה של העבודה הסוציאלית במאה ה-19 עסקו עובדים סוציאליים במדינות השונות בעיצוב מדיניות חברתית של ארגונים, קהילות ורשויות מקומיות, וכן בעיצוב מדיניות חברתית במישור הלאומי (Karger & Stoesz, 1990; Schneider & Netting, 1999; Weismiller & Rome, 1995; Wenocur & Reisch, 1989). יחד עם

המחברת מבקשת להודות לד"ר ג'וני גל, לד"ר יוסי כורזים ולעובד הסוציאלי הקהילתי אבי סנדר על הערותיהם המועילות שסייעו רבות בהכנת מאמר זה, וכן לכל המרואיינים אשר העשירו את המאמר בדוגמאות מעשייתם של עובדים סוציאליים בישראל.

זאת, במהלך המאה ה-20 וגם היום נשמעת הטענה כי מעורבותם של עובדים סוציאליים בזירת המדיניות החברתית היא מוגבלת לתקופות מסוימות, מצומצמת ובלתי מספקת (דורון, 1989; ; 1994; McInnis-Dittrich, 2003; Haynes & Mickelson, 2003; Mendes, 2003; Pierce, 1984; Segal & Brzuzy, 1998). מעורבות מועטה זו יצרה מתח חריף בין הפרקטיקה של מקצוע העבודה הסוציאלית לבין ערכיו המרכזיים ומטרותיו הייחודיות, כפי שהם משתקפים בקודים האתיים שלו במדינות שונות (Banks, 1995) ובהגדרותיו (International Federation of Social Workers, 2000). המושג "פרקטיקה של מדיניות" נכנס לשימוש בספרות המקצועית של העבודה הסוציאלית בארצות-הברית באמצע שנות ה-80 של המאה ה-20. את המושג טבע לראשונה ג'נסון (Jansson, 1984), שביקש לבטא את המרכיב הפרקטי של תחום המדיניות החברתית בעבודה סוציאלית. הרעיון העיקרי שמושג זה בא לבטא היה שתחום המדיניות החברתית אינו תחום תיאורטי גרידא, אלא הוא מרכיב חיוני וחשוב בפרקטיקה של עובדים סוציאליים. במובן זה ביקש המושג להרחיב את תחום המדיניות החברתית מעבר להיבטיו התיאורטיים ולהכליל בו גם מרכיב פרקטי (Jansson, 1990).

בשנות ה-80 המשיכו כותבים נוספים לדון ברעיון זה (Haynes & Mickelson, 1985; Schorr, 1984; Pierce, 1987; Miller, 1986; 1986), אשר ביקש לקדם את המיזוג בין פרקטיקה ישירה או פרטנית לבין מדיניות חברתית בעבודה סוציאלית. אמנם לא כל הכותבים הללו השתמשו במונח "פרקטיקה של מדיניות", אך כולם טענו כי עובדים סוציאליים, ובכלל זה עובדים העוסקים בפרקטיקה ישירה, מנהלים ועובדים קהילתיים, נדרשים להבין את היבטי המדיניות של הפרקטיקה, וגם לעסוק בעיצוב מדיניות חברתית ובהשפעה עליה כחלק אינטגרלי מעבודתם המקצועית. בסוף שנות ה-80 אף נוצרה בארצות-הברית תנועה של פרקטיקה של מדיניות עם הקמתה של "קבוצת מדיניות הרווחה החברתית ופרקטיקה של מדיניות". קבוצה זו ביקשה להתמודד עם העדרן של מסגרות לאומיות לחברי סגל העוסקים בתחומי המדיניות ופרקטיקה של מדיניות בעבודה סוציאלית. דיוני הקבוצה המריצו את התפתחות העניין והעיסוק האקדמי בפרקטיקה של מדיניות.

גם בשנות ה-90 המשיכו חוקרים ומחנכים של עבודה סוציאלית לעסוק בהגדרתה של פרקטיקה של מדיניות, בזיהוי גבולותיה, בתיאור ביטוייה השונים, בחשיבותה ובדיון בהכשרה הנדרשת לה (Figueira-McDonough, 1993; Gordon, 1994; Iatridis, 1995; Jansson, 1990, 1999; Powel & Causby, 1994; Rocha & Johnson, 1991; Wyers, 1998; Segal & Brzuzy, 1999; Schneider & Netting, 1997). המועצה להכשרה לעבודה סוציאלית בארצות-הברית בשנים אלה אף הגדירה מחדש את מטרות ההכשרה, וכללה בהן את האמירה כי ההכשרה צריכה לשאוף ליצור עובדים סוציאליים המשפיעים על מדיניות חברתית (Council on Social Work Education).

1992). כפועל יוצא, מספר בתי ספר בארצות-הברית אף ייסדו התמחויות בעבודה סוציאלית פוליטית אשר ביקשו להעמיד בוגרים מומחים לפעולה בזירת המדיניות החברתית (Fisher, 1995; Fisher, Weedman, Alex, & Stout, 2001; Mary, 2001). ההתעניינות בפרקטיקה לשינוי מדיניות ממשיכה להתפתח גם בשנות ה-2000. כותבים שונים דנים בביטוייה המגוונים של פרקטיקה זו (Fauri, Wernet, & Netting, 2000; Pearlmutter, 2002), במיומנויות הנדרשות כדי לעסוק בה, בשאלות כיצד יש להכשיר לקראתה והאם תוכניות שונות אכן מצליחות להכשיר את בוגריהן לעסוק בה (Keller, Whittaker, & Burke, 2001; Rocha, 2000; Saulnier, 2000; Zubrzycki & McArthur, 2004). אין פלא אפוא, ש"פרקטיקה של מדיניות" הוגדרה כמרכיב חשוב בפרקטיקה של העבודה הסוציאלית בהגדרה הרשמית המחודשת של מקצוע העבודה הסוציאלית, אשר אומצה על ידי ארגון העובדים הסוציאליים הבינלאומי בשנת 2000, ולאחר מכן גם על ידי הארגון הבינלאומי של בתי הספר לעבודה סוציאלית (Hare, 2004).

פרקטיקה של מדיניות נחשבת פרקטיקה רצויה וחשובה בעבודה הסוציאלית. קולות רבים נשמעים מעל במותיו השונות של המקצוע, הקוראים לכלל העובדים הסוציאליים לעסוק בפרקטיקה של מדיניות, ברמת הארגון שבו הם עובדים, ברמה המקומית, ברמה הלאומית וברמה הבינלאומית, כחלק מפרקטיקה אינטגרטיבית המשלבת בין אדם לסביבתו (בן-אריה, 2004; כורזים, 1978; Craig, 2002; Figueira-McDonough, 1993; Haynes & Mickelson, 2003; Jansson, 1990, 1999; Parsons, Jorgensen, & Hernandez, 1994; Reamer, 1993; Schneider & Netting, 1999; Segal & Brzuzy, 1998). דרישה דומה מופנית גם כלפי מערכות ההכשרה לעבודה סוציאלית, אשר נקראות ללמד פרקטיקה של מדיניות ולהגביר את רצונם ומוכנותם של הבוגרים לעסוק בה (Adams, 2004; Council on Social Work Education, 2001; Gordon, 1994; Moore & Johnston, 2002; Pierce, 1984; Reamer, 1993; Wyers, 1991).

למרות הדיון המתמשך בפרקטיקה של מדיניות בעולם והחשיבות הרבה המיוחסת לה, מושג זה חדר רק מעט לשיח המקצועי ולפרקטיקה של העבודה הסוציאלית בישראל. מעורבותם של עובדים סוציאליים בעיצוב מדיניות חברתית נמצאה מצומצמת ביותר (וייס, 2003; יצחקי, 2002; פלוריאן, וויס ואנגר, 1988; שרלין, 1988), וספרות מועטה בלבד דנה בהיבטיה של פרקטיקה זו בעבודה הסוציאלית בישראל (דורון, 1989; כורזים, 1978, 1985; Korazim-Korosy, 1994). גם ההכשרה לפרקטיקה של מדיניות במסגרת המוסדות המכשירים עובדים סוציאליים בישראל היא עדיין מוגבלת ומצומצמת (Gal & Weiss, 2000).

מטרת מאמר זה היא לספק מסגרת מושגית לפרקטיקה של מדיניות בעבודה סוציאלית. באופן ייחודי יותר, מבקש מאמר זה להגביר את הבנת העוסקים במקצוע

העבודה הסוציאלית לגבי מהותה של פרקטיקה של מדיניות, תוך דיון בהגדרותיה השונות, אסטרטגיות הפעולה המרכיבות אותה, הכישורים הנדרשים כדי לעסוק בה, חשיבותה וההסברים העיקריים להזנחתה. סקירה זו תשלב בתוכה דוגמאות לפרקטיקה של מדיניות שמבצעים עובדים סוציאליים, חוקרים ומחנכים בתחום העבודה הסוציאלית בישראל, וכן הצעות לכיווני פעולה אפשריים. הדיון, המלווה בדוגמאות, עשוי לקדם את המשגתה של פרקטיקה של מדיניות ולהגביר את מעורבותם של העוסקים במקצוע בפרקטיקה זו.

הגדרת פרקטיקה של מדיניות

בספרות המחקר בעולם אין הגדרה אחידה למושג פרקטיקה של מדיניות. הכותבים הרבים אשר משתמשים במושג זה לא תמיד מגדירים את העומד מאחוריו, לא בהכרח מתייחסים לאותם מאפיינים וגם לא משרטטים את גבולותיו באופן דומה. וואיירס (Wyers, 1991), אשר עבודתו נחשבת לציון דרך חשוב בהמשגת פרקטיקה של מדיניות בעבודה סוציאלית, הגדיר אותה כשילוב בין עבודה סוציאלית ישירה (פרטנית, זוגית, משפחתית וקבוצתית) לבין תחום המדיניות החברתית. ככזו, היא מבוצעת על ידי עובדים סוציאליים המספקים שירותים ישירים, במסגרות ציבוריות ולא ציבוריות. פרקטיקה של מדיניות מתרחשת, על פי הגדרה זו, כאשר העובד הסוציאלי הישיר מבין את השפעותיה של המדיניות החברתית על לקוחותיו ומנתח, משתתף בשינוי מדיניות חברתית אשר השפעותיה פוגעות בלקוחותיו, פועל לאימוץ מדיניות חדשה ונוטל חלק פעיל בצמצום ליקויים במדיניות. פעולות אלה נעשות בהתייחס למדיניות ארגונית, קהילתית ולאומית. פרקטיקה של מדיניות, על פי הגדרתו של וואיירס, אינה חופפת לארגון קהילתי או להפעלה חברתית. ההבדל המהותי בין פרקטיקה של מדיניות לבין הצורות האחרות של הפרקטיקה ברמת המקרו, העוסקות גם הן בהשפעה על מדיניות חברתית ועיצובה, הוא שפרקטיקה של מדיניות מבקשת לחבר בין הפרקטיקה הישירה, שלרוב מבוצעת ברמת הפרט והמשפחה, לבין מדיניות חברתית. פרקטיקה זו מבקשת להפוך את הפרקטיקה הישירה ואת המדיניות החברתית לפעולה אינטגרטיבית, ואינה מתייחסת באופן בלעדי לפעולות שעיקרן עריכת רפורמות חברתיות רבות-היקף. הגדרה זו מדגישה כי פרקטיקה של מדיניות איננה שמורה למיעוט של מומחים, קבוצה ייחודית של עובדים סוציאליים בעלי תפקידים מוגדרים כמומחי מדיניות; ההפך הוא הנכון – פרקטיקה של מדיניות מתייחסת למעורבותם של עובדים סוציאליים ישירים בזירת המדיניות החברתית ברמת הארגון, הקהילה והחברה כולה.

הגדרות אחרות שניתנו לפרקטיקה של מדיניות כללו בה גם את פעולותיהם של עובדים סוציאליים לא ישירים, המיועדות להשגת רפורמה כוללת במדיניות חברתית. ג'נסון (Jansson, 1999) הגדיר פרקטיקה של מדיניות "כמאמצים של עובדים סוציאליים לשנות מדיניות המתבטאת בחקיקה, כמו גם מדיניות של ארגונים וקהילות, על ידי יצירת מדיניות חדשה, שיפור מדיניות קיימת או מאבק נגד מדיניות המוצעת על ידי אחרים" (עמ' 10). על פי הגדרה זו פרקטיקה של מדיניות מתרחשת כאשר עובדים סוציאליים ישירים, מדריכים, מנהלים ועובדים קהילתיים עוסקים בשיפור מערכת השירותים החברתיים, מטפלים בגורמים החברתיים והכלכליים של בעיות ומצוקות, ופועלים להפחתת הפער בין מדיניות רצויה לבין המציאות בפועל, בארגוניהם, בקהילותיהם או במדיניות החברתית הכוללת (Jansson, 1990). הגדרה כוללת דומה הגדיר איאטרידיס (Iatridis, 1995), הטוען כי פרקטיקה של מדיניות עוסקת בעריכת שינויים במדיניות חברתית במערכות רחבות – ארגונים, קהילות ומדיניות חברתית לאומית – לטובתם של יחידים ומשפחותיהם. הליכה של פרקטיקה זו היא הניסיון לסייע לאנשים באמצעות עיצוב של מדיניות חברתית ויישומה. סגל וברוזי (Segal & Brzuzy, 1998) טוענים כי פרקטיקה של מדיניות מתרחשת כאשר עובדים סוציאליים לוקחים על עצמם תפקיד פעיל בתהליך קביעת מדיניות רווחה ומשפיעים על תוצאותיו.

בעבודה מאוחרת יותר הבחין ג'נסון (Jansson, 1999) בין "פרקטיקה של מדיניות" לבין "סנגור למען מדיניות". "סנגור למען מדיניות" הוא פרקטיקה של מדיניות המכוונת לעזור לקבוצות חלשות ומקופחות בחברה, ואשר פועלת למען שיפור המשאבים וההזדמנויות העומדים לרשותם. בהבחנה זו, מדגיש ג'נסון, כאשר עובדים סוציאליים עוסקים בשינוי מדיניות המכוונת לאוכלוסיות מובסות, הם מעורבים בסוג מסוים של פרקטיקה של מדיניות, אשר מייחד את מקצוע העבודה הסוציאלית מפעולותיהם של מקצועות אחרים העוסקים גם הן בפרקטיקה של מדיניות.

פרקטיקה של מדיניות שונה באופן מהותי מפרקטיקה ישירה בעבודה סוציאלית, אף שהן קשורות קשר הדוק זו לזו (Jansson, 1990). עבודה סוציאלית ישירה מתרכזת בבעיותיהם של לקוחות ספציפיים, ואף שהעובדים הסוציאליים עוסקים בתיווך, בניהול מקרה ובסנגור, ונמצאים בקשר עם אנשי מקצוע ומוסדות אחרים, עבודתם מתרחשת בעיקר בזירת יחסי הגומלין שלהם עם לקוחותיהם. לעומתם, עובדים סוציאליים העוסקים בפרקטיקה של מדיניות חייבים לקיים יחסי גומלין עם אנשים מחוץ למקום עבודתם, וזאת כיוון שמדיניות היא תופעה חברתית וקולקטיבית. בנוסף לכך, קיים הבדל מהותי במטרות שאותן מבקשות הפרקטיקה הישירה והפרקטיקה של המדיניות להשיג. עובדים סוציאליים ישירים רוצים, בדרך כלל, להשפיע על תכונותיהם של לקוחותיהם, על תפקודם, על צורת מחשבתם, על יחסיהם עם אחרים,

על דימוים העצמי ועל יכולותיהם הספציפיות. המעורבים בפרקטיקה של מדיניות מבקשים לעיתים רחוקות להשפיע על הממד התוך-אישי, אף שהם מנסים להשפיע על דעותיהם או על פעולותיהם של אנשים ספציפיים. גם מקומם של יחסי כוח וחשיבותם משמעותית יותר בפרקטיקה של מדיניות. מדיניות כרוכה בוויכוח, מתייחסת לנושאים שבמחלוקת, אשר בהם לקבוצות שונות יש אינטרסים שונים ויש ביניהן מאבק. בפרקטיקה של מדיניות העובד הסוציאלי הוא גם פחות ניטרלי בהשוואה לעובד בפרקטיקה ישירה. עובד סוציאלי המעורב בפרקטיקה של מדיניות, לרוב, הוא בעל עמדה בוויכוח והוא משתמש בכלים פוליטיים כדי לקדם את העניין שהוא עוסק בו.

כדי לחדד את מהותה של פרקטיקה של מדיניות, הבחין ג'נסון (Jansson, 1990) בין "פרקטיקה של מדיניות" לבין "פרקטיקה רגישה למדיניות" ו"פרקטיקה הקשורה למדיניות".

כאשר עובדים סוציאליים מתייחסים למציאויות השונות שיוצרת המדיניות החברתית ועבודתם הישירה נשענת על גישת המערכות או הגישה האקולוגית, הם מעורבים ב"פרקטיקה רגישה למדיניות". לדוגמה: עובדת סוציאלית המבינה את בעיותיה של אישה מוכה כנובעות, בחלקן, מחיים בחברה מיננית (סקסיסטית) ומדיכוי מיני בתוך נישואיה, ואינה מגדירה את תפקידה המקצועי רק בהתמודדות עם היחסים האלימים בין האישה לבין זוגה אלא שואפת להעצים את האישה המוכה, כדי שתוכל להתמודד עם מציאויות חיה הקשות כאישה בחברה ממוגדרת — עובדת זו עושה "פרקטיקה רגישה למדיניות", אך לא "פרקטיקה של מדיניות". זאת מכיוון שאינה מתמקדת בפיתוחה של מדיניות חברתית או בהערכתה. באופן דומה, מנהלים של שירותים חברתיים אשר ערים לנושאים של מדיניות חברתית כאשר הם מנהלים את הארגון, קובעים את תקציביו ומפתחים תוכניות פנים-ארגוניות, יוגדרו כמעורבים ב"פרקטיקה רגישה למדיניות" ולא ב"פרקטיקה של מדיניות". זאת מכיוון שאינם פועלים לשינוי מדיניות חברתית חיצונית, או שאינם מפתחים את מדיניות הארגון, לדוגמה, באמצעות פיתוח הצהרה על משימת הארגון. גם עובדים קהילתיים הערים למדיניות העירונית, האזורית והלאומית ולהשפעותיהן על הקהילה עוסקים ב"פרקטיקה רגישה למדיניות". עבודתם לא תוגדר כפרקטיקה של מדיניות, כל עוד אינם עוזרים לקהילותיהם לשנות מדיניות חברתית קיימת.

"פרקטיקה הקשורה למדיניות" מתרחשת כאשר עובדים סוציאליים ישירים משתמשים במיומנויות פוליטיות, כגון שכנוע או משא ומתן, כדי לעזור ללקוחותיהם הספציפיים. במקרים אלה של סנגור אישי העובד הסוציאלי זקוק לידע על מדיניות חברתית קיימת. הוא שואף לכך שהלקוחות ימצו את זכויותיהם ויקבלו את המגיע להם במסגרת המדיניות הקיימת. יחד עם זאת, זו אינה פרקטיקה של מדיניות, כי אין בה חתירה לפיתוחה של מדיניות חברתית. פרקטיקה של מדיניות

תרחש כאשר עובדים סוציאליים ישירים יהיו מעורבים בסגור חברתי המבקש להביא לרפורמות במדיניות אשר תתגמלנה מגוון רחב של אנשים (Lens & Gibelman, 2000). גם עובדים סוציאליים המנהלים שירותים חברתיים יוגדרו כעוסקים ב"פרקטיקה הקשורה למדיניות", כל עוד הם תרים באופן אקטיבי אחר משאבים, מסנגרים עבור לקוחות ספציפיים או מתאמים פעולות עם ארגונים אחרים. עבודתם לא תוגדר כ"פרקטיקה של מדיניות" כל עוד אינה עוסקת בשינוי מדיניות חברתית או ארגונית.

גם עובדים קהילתיים יוגדרו כעוסקים ב"פרקטיקה הקשורה למדיניות", ולא ב"פרקטיקה של מדיניות", כאשר הם עוזרים לקהילותיהם במשא ומתן עם הרשויות להשגת משאבים במסגרת מדיניות קיימת. "פרקטיקה רגישה למדיניות" כמו גם "פרקטיקה הקשורה למדיניות" יכולות להתפתח ל"פרקטיקה של מדיניות", כאשר העובדים יגלו שהבעיות החברתיות של אנשים, ארגונים או קהילות דורשות פיתוח מדיניות חדשה או שינוי מדיניות קיימת ויפעלו לעצב ולשנות מדיניות זו (Jansson, 1990).

אחת השאלות החשובות העולות בשלב זה של הדיון היא מהם ההבדלים בין פרקטיקה של מדיניות לבין סוגים אחרים של פרקטיקה ברמת המקרו. שאלה זו לא תמיד זוכה לתשובה אחידה בספרות המחקר. יש כותבים אשר אינם מייחדים את הפרקטיקה של מדיניות מפרקטיקה ברמת המקרו. לדוגמה, בספר "פרקטיקה ברמת המקרו בעבודה סוציאלית" (Social Work Macro Practice) לא נעשה שימוש במושג פרקטיקה של מדיניות (Netting, Kettner, & Mcmurtly, 1993). יחד עם זאת, ההגדרה הניתנת לפרקטיקה ברמת המקרו, הכוללת התערבויות מקצועיות המכוונות להביא לשינוי מתוכנן בארגונים, בקהילות ובמדיניות, דומה מאוד לחלק מההגדרות שניתנו לפרקטיקה של מדיניות. ואכן, הכותבים משתמשים במושג "פעולות הקשורות במדיניות", הכוללות בניית קואליציות, שתדלנות, עדות בפני ועדות מחוקקות, קידום חקיקה חברתית וכדומה, ורואים בהן חלק מהפעולות המרכיבות את הפרקטיקה ברמת המקרו, המיועדת להביא לשינוי מתוכנן במדיניות. לעומת זאת, בספר מאוחר יותר, "ניתוחי מקרה בפרקטיקה של מדיניות" (Cases in Macro Social Work Practice) מתייחסים העורכים (Fauri et al., 2000) באופן מפורש לפרקטיקה של מדיניות, ורואים בה אחת משלוש הצורות העיקריות של "פרקטיקה ברמת המקרו", לצדן של פרקטיקה ברמת הארגון ופרקטיקה ברמת הקהילה. פרקטיקה של מדיניות מוגדרת בספר זה כאותן הפעולות הנעשות מעבר לעיצובה או לשיפורה של מדיניות הארגון והקהילה, קרי פעולות המתמקדות במדיניות חברתית כוללת. יחד עם זאת, למרות ההבחנה בין הסוגים השונים של פרקטיקה ברמת המקרו, טוענים המחברים כי פרקטיקה של מדיניות מהווה חלק גם בשני הסוגים האחרים של פרקטיקה ברמת המקרו, וכי במציאות שלושת סוגי הפרקטיקה קשורים זה לזה ולעיתים אף חופפים.

לסיכום, למרות ההבדלים בהגדרות השונות שניתנו לפרקטיקה של מדיניות, חשוב להדגיש כי הכותבים השונים מסכימים ביניהם כי פרקטיקה של מדיניות יכולה וצריכה להיעשות על ידי כלל העובדים הסוציאליים, ובכלל זה עובדים סוציאליים ישירים העובדים עם פרטים ומשפחות, עובדים קהילתיים, מדריכים, מנהלים ומחנכים לעבודה סוציאלית. במילים אחרות, לא מדובר בפרקטיקה הנקטת על ידי מומחים מעטים אשר מחזיקים בעמדות ספציפיות במערכת שירותי הרווחה ואשר תפקידם המוצהר הוא לעסוק בהשפעה על מדיניות חברתית, אלא בפרקטיקה הנקטת על ידי כל עובד סוציאלי במגוון רחב של שירותי רווחה כחלק בלתי נפרד מפרקטיקה אינטגרטיבית וגנרית (Parsons et al., 1994).

מודלים, אסטרטגיות פעולה וכישורים נדרשים לפרקטיקה של מדיניות

הספרות המקצועית הגדירה מודלים שונים של פרקטיקה של מדיניות, תיארה אסטרטגיות ופעולות הננקטות במסגרתה וזיהתה את הכישורים הנדרשים כדי לעסוק בה. פרק זה יסקור את המודלים, האסטרטגיות, הפעולות והכישורים הנכללים במסגרת פרקטיקה של מדיניות, תוך שילוב דוגמאות מהעבודה הסוציאלית בישראל. וואיירס (Wyers, 1991) תיאר חמישה מודלים אפשריים של פרקטיקה של מדיניות: (1) העובד הסוציאלי כמומחה מדיניות; (2) העובד הסוציאלי כסוכן שינוי של מדיניות מחוץ למקום עבודתו; (3) העובד הסוציאלי כסוכן שינוי של מדיניות הארגון שבו הוא עובד; (4) העובד הסוציאלי כמוליך של מדיניות; (5) העובד הסוציאלי כקובע מדיניות.

במסגרת המודל הראשון פועל העובד הסוציאלי כמומחה למדיניות חברתית. פעולותיו המקצועיות כוללות ביצוע שוטף של ניתוחי מדיניות, סיוע בעיצוב מדיניות חברתית, אספקת ידע הנחוץ לתהליך קביעת מדיניות ועוד. במסגרת זו הוא מעורב גם בתהליך של "קביעת סדר יום" המתרחש כאשר עובדים סוציאליים מבקשים למקם בעיות חברתיות מסוימות בתוך סדר היום של קובעי המדיניות (Jansson, 1990, 1999). פעולות אלה נעשות, בדרך כלל, ברמת הקהילה וברמת החקיקה החברתית, הן מהוות חלק מרכזי מעבודתו של העובד הסוציאלי ואף מוגדרות בתיאור תפקידו. פרקטיקה זו כוללת סדרה של תפקידים שבהם העובד הסוציאלי לוקח חלק פעיל בתהליכי פיתוח של מדיניות חברתית, כגון זיהוי והגדרה של בעיות חברתיות ועיצוב תוכניות חברתיות.

נביא שתי דוגמאות למודל זה:

- עובדים סוציאליים במסגרת "המועצה הלאומית לשלום הילד" בישראל פועלים בשיתוף עם בעלי מקצוע אחרים כגון משפטנים. הם מעורבים באופן ישיר, כחלק מרכזי מעבודתם, בעיצוב מדיניות בתחום רווחת הילד וקידום חקיקה חדשה בתחום זכויות ילדים והגנה על ילדים. הם מעורבים בניתוח ביקורתי של המדיניות החברתית של הממשלה בכלל ושל משרדי החינוך, הרווחה והאוצר, ייזום הצעות חוק וגיבושן בתחום הגנה על ילדים, חשיפת בעיות ומצוקות בקרב ילדים כדי לספק מידע ולעודד שינויים במדיניות, ייזום ועדות ציבוריות, השתתפות בוועדות העוסקות בנושאים חברתיים הקשורים לילדים, העלאת המודעות הציבורית לצורכי הילדים ועוד (א. בן-אריה, קומוניקציה אישית, 20 בנובמבר 2004).
- גם בשתי"ל (שירותי תמיכה וייעוץ לארגונים) העובדים הסוציאליים מתפקדים כמומחי מדיניות. עובדים אלה מעורבים יחד עם שותפים אחרים בייעוץ לארגונים כיצד להשפיע על מדיניות חברתית, וכן בארגון בפועל של קואליציות לשינוי חברתי. לדוגמה, הם גיבשו את הכוחות שהביאו לחקיקת חוק הדיור הציבורי וארגנו אותם. הם גם ריכזו קואליציה שפעלה למען חוק זכויות קורבנות עבירה (ק. שטיגליץ, קומוניקציה אישית, 28 בנובמבר 2004).

במסגרת המודל השני של פרקטיקה של מדיניות, העובד הסוציאלי הוא סוכן שינוי של מדיניות מחוץ למקום עבודתו. על פי מודל זה, העובד אינו חייב להיות מומחה במדיניות חברתית, ולעיתים קרובות גם מקום עבודתו אינו מחייב אותו להיות מעורב בזירת המדיניות החברתית. במילים אחרות, מדובר בעובד סוציאלי המספק שירותים ישירים ליחידים, למשפחות, לקבוצות או לקהילות, או שהוא עוסק בניהול והדרכה; אך בנוסף לכך, הוא מעורב בקידום מדיניות חברתית או משתתף באופן פעיל בפעולות לשינוי. פעולות אלה, כאמור, אינן נדרשות בהכרח על ידי השירות שבו מועסק העובד, והן מיועדות להביא לשינוי מחוץ לארגון שבו הוא פועל. העבודה הסוציאלית בישראל מספקת כמה דוגמאות טובות למודל זה של פרקטיקה של מדיניות:

- התארגנותם של עובדים סוציאליים באגף הרווחה של עיריית ירושלים בשנת 2003 למען שינוי המדיניות החברתית-כלכלית שנקטה ממשלת ישראל (מידעו"ס, דצמבר, 2003; ש. בנימין, קומוניקציה אישית, 28 בנובמבר 2004; ר. כהן, קומוניקציה אישית, 28 בנובמבר 2004). במסגרת התארגנות זו עסקו העובדים הסוציאליים, בנוסף לתפקידם כעובדים המספקים שירותים ישירים, בפעולות שונות שנועדו להשפיע על המדיניות החברתית מחוץ לארגון. הם התריעו על חומרת המצב הכלכלי-חברתי והשלכותיו (פנייה בכתב לכל חברי הכנסת, מפגשים עם רפרנטים במשרד האוצר, הצגת נייר עמדה, פנייה לאנשי תקשורת), ארגנו

מחאה חברתית (ארגון הפגנות של לקוחות ועובדים וסיקור תקשורת), סיפקו הצעות ורעיונות לקובעי מדיניות כיצד להתמודד עם בעיות חברתיות, והגבירו את המידע שברשות הציבור על אודות המדיניות והשלכותיה (ערבי הסברה ללקוחות ועובדים).

- מאבקם של פקידי הסעד לחוק הנוער בישראל לשינוי מדיניות משרד העבודה והרווחה (דאז), במטרה להגדיל את מספר התקנים של פקידי הסעד לחוק הנוער (שיטרת ופרץ, יוני, 2002).
- קריאתן של הנהלות בתי חולים בישראל אל משרד הבריאות בשנת 2003 שלא לממש החלטת ממשלה בדבר תשלומים שהיו אמורים להיות מוטלים על חולים סיעודיים המאושפזים בבתי חולים כלליים. מימוש ההחלטה היה מטיל למעשה מס בריאות נוסף על החולים הסיעודיים ובני משפחותיהם. היוזמה לפעולה זו באה מעובדים סוציאליים בבית החולים, היא נשאה פרי והחלטת הממשלה לא יושמה (ד. וילנר, קומוניקציה אישית, 11 בנובמבר 2004; מ. טל-סבן, קומוניקציה אישית, 14 בנובמבר 2004).
- מעורבותם המתמשכת של בכירי שירות המבחן למבוגרים בעיצוב מדיניות הענישה בישראל ובהעלאת מודעותם של אנשי משרד המשפטים לגבי חוקים קיימים וחסרים (א. פלאי, קומוניקציה אישית, 27 בדצמבר 2004).
- פעולתם של סטודנטים ומחנכים מבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בן-גוריון למען קידום הזכות לביטחון תזונתי (קאופמן, 2005). במסגרת זו קידמו המעורבים במיזם את חוק ההזנה, שמטרתו פיתוח תוכניות הזנה לילדים בבית הספר. הפעילות כללה מחקר על ממדי אי-הביטחון התזונתי, עריכת כנסים שמטרתם להשפיע על הדיון הציבורי בסוגיה, הכנת הצעת חוק למפעל הזנה לכלל ילדי ישראל בשיתוף עם מספר חברות כנסת, קיום מבצע החתמה ארצי, שבו נאספו חתימות תמיכה לחוק והגשתן לנשיא המדינה, קיום פעולות מחאה וכדומה. התוצאה של מאבק זה היא שמושג הביטחון התזונתי חדר לשיח של קובעי מדיניות ועלה על סדר יומם של ארגונים לשינוי חברתי. החוק (בגרסה שונה מההצעה המקורית) נמצא בשלבי חקיקה סופיים, ומיזם ההזנה מיושם במספר בתי ספר בישראל.

המודל השלישי מתייחס לעובד הסוציאלי המעצב את מדיניות הארגון שבו הוא עובד (ראו גם: Pearlmutter, 2002). העובד ער לבעיות במדיניות הארגון, לדוגמה, לאופן שבו מוגשים השירותים או מוגדרים צרכי הלקוחות, ופועל לשינוי מדיניות זו מבפנים. מודל זה, אשר שם דגש על שינוי ארגוני, דורש מהעובד הסוציאלי לזהות ולנתח בעיות במדיניות הארגון, להבין את תהליכי קביעת המדיניות בתוך הארגון, לעניין את עמיתיו בצורך לערוך שינוי, להפוך אינטרס זה לכלל פעולה ולהציב מטרות

מוגדרות. לעיתים הוא גם צריך להיות מוכן לסכן את הקריירה האישית שלו על מנת לקדם את השינויים הנדרשים.

דוגמאות:

- עובדים סוציאליים בבית חולים בישראל נוכחו לדעת כי אין מדיניות ברורה בבית החולים ביחס לעובדים זרים המגיעים לקבל טיפול. במקרים אחדים אנשי צוות בבית החולים ביקשו לדווח למשטרה על עובדים זרים בלתי חוקיים, אשר הגיעו לקבל טיפול רפואי. עובדים סוציאליים שרצו לבלום את התופעה פנו לעמותת רופאים למען זכויות אדם. בעקבות פנייה של הארגון אל משרד הבריאות הוצא חוזר מנכ"ל האוסר על העברת מידע אודות עובדים זרים המגיעים לטיפול רפואי אל מחוץ לבית החולים (ד. וילנר, קומוניקציה אישית, 11 בנובמבר 2004; מ. טל-סבן, קומוניקציה אישית, 11 בנובמבר 2004).
- באגף הרווחה בירושלים התארגנו עובדים סוציאליים לנוכח תחושה שהלשכות אינן נותנות מענים מתאימים לאוכלוסייה הענייה. לדעתם ההתייחסות לאוכלוסייה הענייה אופיינה בטיפול תוך-אישי תוך הזנחת מתן סיוע חומרי והשותפות עם הלקוחות. התארגנות זו הובילה לשינויים במדיניות האגף כלפי אוכלוסייה זו (ש. בנימין, קומוניקציה אישית, 28 בנובמבר 2004).

במסגרת המודל הרביעי משמש העובד הסוציאלי "מוליך מדיניות". מכיוון שהעובד הסוציאלי הוא שמיישם שינויים במדיניות הארגון או במדיניות חברתית כוללת והוא זה שרואה ממקור ראשון את השפעותיה של המדיניות על משתמשי שירותיו, הוא יכול לשמש מוליך מדיניות. במילים אחרות, העובד הסוציאלי מהווה חוליית קישור שבאמצעותה מועבר ידע לקובעי המדיניות על השפעותיה והשלכותיה. העובד הסוציאלי במיקומו הייחודי יכול לשמש עיניים ואוזניים לקובעי המדיניות, שלרוב מנותקים מהשטח ומהבנה ישירה של השפעות החלטותיהם. במודל זה יכול העובד הסוציאלי להפעיל מתודה של הערכת צרכים (Segal & Brzuzy, 1998), הכוללת ביצוע מחקרים המבקשים לתעד צרכים חסרי מענה של אנשים בקהילה או באזור מסוימים. הערכה זו מספקת עובדות אשר יכולות לשמש בסיס לקידום סוגיה ספציפית בתחום המדיניות. מודל זה כולל גם עובדים סוציאליים העוסקים בהגדרת בעיות (Jansson, 1990, 1999; Weismiller & Rome, 1995), קרי, עובדים המזהים ומנתחים בעיות חברתיות – שכיחות התופעה בקהילות שונות, ניתוח הגורמים לבעיה וכדומה. ידע שיטתי זה יכול להוות בסיס לפעולה של "התרעה חברתית" (כורזים, 1978).

יש בישראל כמה דוגמאות למודל זה של פרקטיקה של מדיניות:

- פעילותם של מחנכים לעבודה סוציאלית ועובדים סוציאליים מאוניברסיטת בן-גוריון בשנת 2003 ללימוד תפיסותיהם של אנשים החיים בעוני בעניין המדיניות

החברתית. במסגרת פעולה זו התקיימו פגישות עם אנשים החיים בעוני, כדי ללמוד מקרוב על מצוקותיהם והצעותיהם לשינוי המדיניות החברתית. ידע זה תועד במסגרת של ניירות עמדה (קרומר־נבו וברק, 2003), שהופצו לקובעי מדיניות, מנהלי שירותים, פעילים חברתיים וחוקרים. בשלב מאוחר יותר נערך כנס שבו נדונו ניירות העמדה במסגרת מפגש בין אנשים החיים בעוני, קובעי מדיניות ומנהלי שירותים (מ. קרומר־נבו, קומוניקציה אישית, 6 בדצמבר 2004).

- עובדים סוציאליים מהמועצה הלאומית לשלום הילד משמשים "מוליך מדיניות" כאשר הם מתעדים ומנתחים את מצבם של ילדים בישראל (בן אריה, ציונית וקריז'ק, 2003), או של מגזרים ספציפיים באוכלוסייה זו, כגון, ילדים בפנימיות טיפוליות ושיקומיות (המועצה הלאומית לשלום הילד, אוקטובר, 2004).
- ניסיונותיהם של עובדים סוציאליים במספר בתי חולים לאסוף נתונים על השפעת החיים בעוני והמציאות הכלכלית על חולים ומשפחותיהם ועל החמרת מצבם הרפואי של חולים בעקבות המצב הכלכלי (ד. וילנר, קומוניקציה אישית, 11 בנובמבר 2004; מ. טל־סבן, קומוניקציה אישית, 11 בנובמבר 2004).
- הפעולה הנעשית בימים אלה באגף הרווחה בעיריית ירושלים, הכוללת ניסיון להגדיר קשיים במיציאת זכויות של אוכלוסיות במצוקה ולמקמם. פעולה זו מבקשת לשמש בסיס לשינוי מדיניותם של ארגונים חברתיים ומדגימה היטב מודל זה (ש. בנימין, קומוניקציה אישית, 28 בנובמבר 2004; ר. כהן, קומוניקציה אישית, 28 בנובמבר 2004).

במודל החמישי של פרקטיקה של מדיניות, העובדים הסוציאליים מספקים שירותים ישירים וגם מדריכים ומנהלים את השירותים, כלומר הם קובעים את המדיניות למעשה. במילים אחרות, הערכים, העקרונות וההנחות התיאורטיות של העובד הופכים לעיתים קרובות למדיניות בפועל, המשפיעה על מהותו של השירות שנותן העובד (ראה תפיסה דומה גם אצל Schorr, 1985). לדוגמה:

- עובדת סוציאלית שנותנת קדימות לטיפול במשפחה חד־הורית על פני משפחה דו־הורית, מפעילה למעשה מדיניות הרואה במשפחה החד־הורית משפחה בעלת צרכים מיוחדים, הנמצאת בסיכון גבוה יותר מהמשפחה הדו־הורית. במקרה זה העובדת הסוציאלית קבעה מדיניות בהתייחס להקצאת משאבים (זמן העובד).
- מנהלת מחלקה לשירותים חברתיים ברשות המקומית מעודדת את פעילותם של ארגונים התנדבותיים ומעבירה אליהם תפקידים שונים, שקודם מילאה המחלקה. פעולה זו משקפת מדיניות הדוגלת בצמצום פעילותו של המגזר הציבורי ובחיזוק המגזר הלא־ציבורי. לעומת זאת, החלטת מנהלת מחלקת רווחה ביישוב

למנוע העברת תפקידים לארגונים מקומיים לא־ממשלתיים משקפת מדיניות הגורסת שיש לשמור על המעמד המרכזי של המדינה והרשויות המקומיות באספקת שירותי רווחה.

הטענה המרכזית במודל זה היא שהעובדים הסוציאליים בעבודתם היומ־יומית עוסקים לעיתים קרובות בפרקטיקה של מדיניות, גם אם אינם מודעים לכך. במסגרת המודלים השונים ניתן להשתמש באסטרטגיות פעולה מגוונות. פיגורייה־מקדונהו (Figueira-McDonough, 1993) הציגה ארבע אסטרטגיות מרכזיות של פרקטיקה של מדיניות, הניתנות לחלוקה לשתי קטגוריות מרכזיות: אסטרטגיות המתייחסות לתהליכים הפורמליים שבאמצעותם מתקבלות החלטות של מדיניות, כגון קידום חקיקה חברתית באמצעות סנגור בבית המחוקקים ורפורמה באמצעות בתי המשפט, ואסטרטגיות המתייחסות לדפוסי השפעה באמצעות הפעלה של הציבור, כגון הפעלה חברתית וניתוח מדיניות חברתית. אסטרטגיות אלה מתוארות, כמובן, גם על ידי הכותבים האחרים שעסקו בפרקטיקה של מדיניות, כפי שיתואר להלן.

סנגור בבית המחוקקים, אשר מטרתו לקדם חקיקה המשפיעה על האוכלוסיות המקופחות שמייצגת העבודה הסוציאלית, היא אסטרטגיה בסיסית וחשובה בפרקטיקה של מדיניות (בן אריה, 2004; Fauri et al., 1998; Domanski, 1998; Dear & Patti, 1981; Figueira-McDonough, 1993; Haynes & Mickelson, 2003; Iatridis, 1995; Mahaffey, 1982; McInnis-Dittrich, 1994; Segal & Brzuzy, 1998). באופן קונקרטי יותר, הכוונה למעורבותו של העובד הסוציאלי בקידום חקיקה המיועדת להגדיל או לאפשר את נגישותן של קבוצות מקופחות למשאבים ולמוצרים חברתיים. אסטרטגיה זו כוללת בתוכה מגוון רחב של טקטיקות: (1) שתדלנות – פעולות שנועדו לשכנע קובעי מדיניות בדבר חקיקה נדרשת. טקטיקה זו יכולה לכלול בתוכה פעולות המיועדות ללמד פקידים או נושאי משרות ציבוריות על אודות היתרונות והחסרונות של חקיקה צפויה, אספקת מידע וכדומה; (2) פגישות עם נבחרי ציבור או פקידים במשרות בכירות בנושאים שרוצים לקדם; (3) תקשורת בכתב או בעל פה (מכתבים, שיחות טלפון, פגישות אישיות) עם נבחרי ציבור; (4) עדות בפני ועדות העוסקות בחקיקה; (5) הכנת ניירות עמדה המציגים עובדות התומכות בעמדה מסוימת.

דוגמאות לסנגור בבית המחוקקים:

- פעילותם של העובדים הסוציאליים הקהילתיים במסגרת עמותת העובדים הסוציאליים הקהילתיים למען קידום מימושם של חוק פעוטות בסיכון, המקנה זכות למעון יום לכל פעוט המוגדר בסיכון, וחוק מעונות יום שיקומיים, המקנה זכות למעון יום לילדים בעלי צרכים מיוחדים. פעולותיהם של העובדים

הסוציאליים הקהילתיים כללו נוכחות בוועדה שדנה בנושא בכנסת, משלוח מכתבים לשרים ולחברי כנסת רלוונטיים במטרה לגייסם לקידום הנושא, מפגשים אישיים עם חברי כנסת, עם יושב ראש ועדת הכספים ועם עוזרי שרים (אמיר, דריהם, הרמן, מאירי, מקרוס וחמיטובסקי, דצמבר, 2003). כתוצאה מפעילות זו, אשר נעשתה בשיתוף עם פעילי שכונות וארגוני סנגור אחרים, הוצא החוק מהקפאתו בחוק ההסדרים, וועדת הכספים אישרה 1000 מכסות לילדים בסיכון (י. אמיר, קומוניקציה אישית, 4 בנובמבר 2004).

- פעילותם של עובדים סוציאליים מעמותת "סנגור קהילתי" לקידום חקיקה בנושא עלות התרופות לקשישים. העובדים הסוציאליים מהעמותה חברו יחד עם קבוצה של קשישים ונפגשו עם חברי כנסת, הופיעו בפני ועדת העבודה, הרווחה והבריאות של הכנסת, נפגשו עם קובעי מדיניות בקופת-חולים והעלו על סדר היום את בעיית המימון של תרופות לקשישים החיים במצוקה כלכלית. התוצאה הייתה שבחוק אזוריים ותיקים הוכנס סעיף המקנה 50% הנחה בקניית תרופות לקשישים המתקיימים מקצבת זקנה והשלמת הכנסה (ב. אפשטיין, קומוניקציה אישית, 11 בנובמבר 2004).
- פעולתו של איגוד העובדים הסוציאליים לקידום חוק פנסיה חובה (סמק, יוני, 2002).

האסטרטגיה השנייה היא רפורמה באמצעות התדיינות משפטית. מתודה זו כוללת פעולות של עובדים סוציאליים המיועדות לקידום מדיניות חברתית באמצעות בתי המשפט (Figueira-McDonough, 1993; Iatridis, 1995; McInnis-Dittrich, 1994).
דוגמאות לאסטרטגיה זו:

- כמה ארגונים חברתיים בישראל, ובתוכם ארגונים אשר הוקמו על ידי עובדים סוציאליים ואשר עובדים סוציאליים עומדים בראשם, כמו גם מחנכים לעבודה סוציאלית, עתרו לבית המשפט העליון בנושא השינויים שחלו בחוק הבטחת הכנסה בשנת 2002. קואליציה זו, אשר כללה בתוכה עובדים סוציאליים, פנתה לבית הדין הגבוה לצדק בטענה כי הקיצוצים בגמלאות הבטחת הכנסה פוגעים בכבוד האדם, וכי הגמלאות כיום אינן מאפשרות קיום בכבוד.
- בשנת 1999 הוגשה עתירה לבית הדין הגבוה לצדק על ידי כמה עמותות בנגב ומחלקת הרווחה במועצה המקומית שגב שלום. שמטרתה להשוות כוח אדם ותקציבים של מחלקות הרווחה של המועצה המקומית שגב שלום והכפרים הלא מוכרים בנגב, לזו המקובלת ביתר המחלקות לשירותים חברתיים בארץ. העובדים הסוציאליים ובראשם מנהל מחלקת הרווחה גילו הבדלים משמעותיים בין המחלקות שלהם לבין המקובל בארץ, הבדלים אשר הובילו לחוסר בשירותים חברתיים. יחד עם עמותות מקומיות החליטו העובדים הסוציאליים להיאבק

במדיניות מפלה זו. המשפט אך קרוב לשנה ובסופו התקבלה העתירה, ובית הדין הגבוה לצדק הורה לספק תוספת תקציבית משמעותית למחלקה (אלבאז ובר-שלום, חשוון, תשס"ה).

האסטרטגיה השלישית, הפעלה חברתית, כוללת פעולות המיועדות להביא לחלוקה מחדש של משאבים, הפחתה באי-השוויון בחברה והגדלת המשאבים העומדים לרשותן של קהילות מקופחות, באמצעות הפעלה של הלקוחות והציבור הרחב (כורזים, 1985; Figueira-McDonough, 1993). הפעלה חברתית יכולה לכלול פעולות בעלות מוקד פנימי וחיצוני. פעולות בעלות מוקד פנימי כוללות את פעולותיו של העובד הסוציאלי למען פיתוח קהילתי: הגברת ההבנה של הקהילה את צרכיה כך שהסולידריות שלה תתחזק, תמיכה במנהיגות מקומית, ארגון הפעולה הקולקטיבית שלה וכדומה. עובדים סוציאליים מאגף הרווחה בעיריית ירושלים, משתי"ל ומארגונים נוספים, אשר היו מעורבים בחיזוק מחאת האימהות החד-הוריות ב-2003 בירושלים, הם דוגמה למתודה זו. במסגרת זו הם חברו יחד עם האימהות החד-הוריות ופעילים אחרים כדי להתמודד עם שאלות כגון "איך מערבים נשים נוספות" או "איך ממתנים מתחים במאהל" (ק. שטיגליץ, קומוניקציה אישית, 28 בנובמבר 2004).

מטרת פעולות שהמוקד שלהן חיצוני היא לקבל תמיכה מקבוצות אחרות ומהציבור הרחב ולהחליש את כוח המיקוח של קובעי מדיניות רשמיים. כדי להשיג יעדים אלה עובדים סוציאליים נדרשים למפות בזהירות את עמדותיהן של קבוצות אינטרס לפני המשא ומתן הקואליציוני, לתכנן את הצגת בעיות הקהילה כדי למקסם את תמיכת הציבור בה, וללמוד את החולשות הפוליטיות של הרשויות והעיתוי האופטימלי לביצוע עימות ציבורי. פעולות אלה דומות במהותן לאסטרטגיה של "בניית מודעות או הכרה ציבורית" (Segal & Brzuzy, 1998), המורכבת מפעולות לבניית מודעות או ערנות ציבורית לצורך או בעיה חברתית. בניית מודעות נעשית כדי לעורר תשומת לב ותגובה בקרב קובעי מדיניות, והיא כוללת ייזום של פגישות עם הציבור, שימוש באמצעי התקשורת הכתובה והאלקטרונית (כגון כתיבת מכתב לעורך), ייזום כתבה על ממצאי מחקר חברתי והפצת חומר כתוב (פליירים, עלונים וכדומה). ככל הדוגמאות לפרקטיקה של מדיניות בישראל, שתוארו לעיל, הפעילו העובדים הסוציאליים אסטרטגיה זו.

לדוגמה:

- במסגרת מאבקם של העובדים הסוציאליים הקהילתיים למימוש חוק פעוטות בסיכון, הם פעלו להעלאת המודעות לצורך בחוק זה באמצעות ייזום כתבה בטלביזיה (י. אמיר, קומוניקציה אישית, 4 בנובמבר 2004).
- מעורבותו של איגוד העובדים הסוציאליים בכנס שדרות של המועצה לביטחון

חברתי, בוועידת העסקים של העיתון גלובס ובכנס הרצליה בשנת 2003 (פרץ, דצמבר 2003).

מעורבותם של עובדים סוציאליים בניתוח מדיניות חברתית היא האסטרטגיה הרביעית. במסגרת זו עוסקים העובדים הסוציאליים בהערכת יישום מדיניות או בהערכת מדיניות (Jansson, 1990, 1999). באופן ספציפי יותר, העובדים הסוציאליים מנתחים מדיניות כללית או ספציפית באמצעות התייחסות לשאלות כגון: מי מכוסה על ידי המדיניות? אילו גמלאות או הטבות מספקת המדיניות? כיצד ניתנים השירותים שנקבעו על ידה? מהו מקור המימון שלה? באמצעות דיון בשאלות אלה, העובדים הסוציאליים דנים בבעיות כגון: האם קיים שוויון בזכאות, האם אופני האספקה של השירות מותאמים לצרכנים, האם התוכנית נגישה לקהל היעד שלה, האם היא יעילה, האם קיימת התאמה בין המטרות המוצהרות של המדיניות לבין הדרכים שבהן היא מיושמת, מהי מהימנות המידע המשמש בסיס ליישום התוכנית, מהו היחס שבין העלות לתועלת של הפתרון הנבחר ליישום של המדיניות לעומת חלופות אחרות וכדומה. אסטרטגיה זו של ניתוח מדיניות יכולה להוות כלי יעיל לזיהוי החולשות המבניות של המדיניות ויכולה לכוון את העובד הסוציאלי למרכיבים הספציפיים במדיניות הדורשים שינוי. ניתוח זה מהווה בסיס להכנת הצעות למדיניות (Jansson, 1990, 1999) כאשר עובדים סוציאליים מגדירים חלופות של מדיניות, עורכים השוואה של תרומתן ומגבשים אותם לכדי הצעת מדיניות. הצעות אלה יכולות להיות פשוטות, כגון הצעה לשנות את מדיניות האינטייק של הארגון, או מורכבות יותר – כגון הצעת חוק אשר תייסד תוכנית חברתית חדשה.

דוגמאות למתודה זו של פרקטיקה של מדיניות:

- בית הספר לעבודה סוציאלית ורווחה חברתית באוניברסיטה העברית הקים קבוצת מחקר בתחום המדיניות החברתית, שתפקידה לספק ניתוחי מדיניות בנושאים שונים ולהפיצם בתקשורת ובקרב קובעי מדיניות.
- נייר העמדה שהכין יושב ראש איגוד העובדים הסוציאליים ועובדים סוציאליים נוספים לקראת כנס שדרות 2004. מסמך זה כולל בתוכו ניתוח ביקורתי של המדיניות החברתית של ממשלת ישראל, כמו גם הצעות למדיניות חלופית ולדרכים חלופיות לקביעת מדיניות (פרץ, אהוד וקסטל, נובמבר, 2004).
- נייר העמדה שהכינו עובדים סוציאליים מאגף הרווחה בעיריית ירושלים בפברואר 2004. מסמך זה כלל נתונים על עוני בירושלים, ניתוח ביקורתי של התוכנית הכלכלית והשלכותיה על תושבי ירושלים, והצעות למדיניות חברתית-כלכלית חלופית.

הכותבים השונים מסכימים כי כדי לעסוק בפרקטיקה של מדיניות על מגוון המודלים ואסטרטגיות הפעולה המרכיבות אותה, העובדים הסוציאליים נדרשים למיומנויות ספציפיות, חלקן אפילו ייחודיות (Jansson, 1990, 1999; Karger & Miller, 1987; Stoesz, 1990):

1. כישורים לאינטראקציה, הכוללים הן את היכולת לבנות יחסים בין-אישיים ולקיים קשרים עם אנשים והן את היכולת לפתח רשתות חברתיות-מקצועיות, ליצור קואליציות בין ארגוני סנגור, קבוצות לחץ, קבוצות אינטרס, פעילים חברתיים, איגודים מקצועיים וכדומה סביב נושאים רצויים, לבנות קבוצות משימה ולעבוד במסגרתן.
2. כישורים להבהרת ערכים, הכוללים את היכולת להבהיר את מטרותיה של מדיניות חברתית, ערכיה והאינטרסים המעצבים אותה, ולבחון אם ערכים ומטרות של תוכניות חברתיות סותרים אמות מידה אתיות.
3. כישורים לניתוח והמשגה וכישורים לעריכת מחקר חברתי. כישורים אלה כוללים את היכולת להשיג מידע, לזהות אלטרנטיבות של מדיניות, לערוך השוואה בין ערכן של תוכניות ולהשתמש בכישורי מחקר כדי להעריך צרכים ובעיות חברתיות.
4. כישורים פוליטיים, הכוללים את היכולת להעריך את אפשרות הביצוע והסבירות של מדיניות, לזהות מקורות כוח, לפתח אסטרטגיה פוליטית וליישמה. גם היכולת של עובדים סוציאליים להעמיד עצמם לבחירות (ברמה מקומית וברמה לאומית) כדי להיות אלה אשר מקבלים החלטות הקשורות למדיניות היא חלק מכישורים אלה. בארצות הברית במהלך כל המאה ה-20 העמידו עובדים סוציאליים את עצמם כמועמדים למשרות פוליטיות, ואף נבחרו לכהונה בסנאט ובבית הנבחרים האמריקאי, כראשי ערים וכחברים במועצות עירוניות (Karger & Rome, 1995; Weismiller & Stoesz, 1990). גם בישראל העמידו עצמם כמה עובדים סוציאליים קהילתיים כמועמדים למועצות העיר בבחירות האחרונות לרשויות המקומיות.

מדוע עובדים סוציאליים מזניחים את הפרקטיקה של המדיניות?

כותבים רבים הדגישו, כאמור, את מקומה החשוב והמרכזי של פרקטיקה של מדיניות במסגרת מקצוע העבודה הסוציאלית. פרקטיקה של מדיניות מקובלת על רבים כדרך עיקרית להגשמת הערך המרכזי של מקצוע העבודה הסוציאלית, המבוטא בקודים האתיים שלו במדינות רבות – קידום הצדק החברתי או החלוקתי (דורון, 1989);

Figueira-McDonough, 1993; Gordon, 1994; Haynes & Mickelson, 2003; Jansson, 1999; Schneider & Netting, 1999). במילים אחרות, אם עובדים סוציאליים מעוניינים לקדם צדק חברתי, קרי, לדאוג לנגישות שווה למשאבים חברתיים לכלל האנשים ובמיוחד לחלשים ולמקופחים שבהם, וגם לפתח שירותים חברתיים ומשאבים חדשים, אזי פרקטיקה של מדיניות היא הכרחית ובלתי נמנעת. זאת ועוד: פרקטיקה של מדיניות היא דרך מרכזית להגשמת הגישה הבסיסית והייחודית של המקצוע – האדם בתוך סביבתו (Iatridis, 1995; Pearlmutter, 2002). עבודתם המקצועית של עובדים סוציאליים לא תוכל להלוך את גישת "האדם בתוך סביבתו" אם הם לא יבחנו את לקוחותיהם בתוך הקשרים של מדיניות חברתית, של הקהילה ומשאביה ושל הארגונים שבמסגרתם ניתנים השירותים, ולא יפעלו למען שינוי המדיניות של הקשרים אלה. חשיבותה של פרקטיקה של מדיניות מתחדדת, כמובן, לאור ההבנה כי סוג זה של פרקטיקה הוא הכרחי לשינוי מציאות חייהם של לקוחותיה של העבודה הסוציאלית ולהגברת איכות חייהם (כורזים, 1985; ; Jansson, 1999; Iatridis, 1995; Karger & Stoesz, 1990; McInnis-Dittrich, 1994).

כאמור, למרות החשיבות הרבה המיוחסת לפרקטיקה של מדיניות בעבודה סוציאלית, ואף על פי שיש דוגמאות המעידות על מעורבות עובדים סוציאליים בזירת המדיניות החברתית, קיימות גם עדויות רבות לכך שעובדים סוציאליים רבים מזניחים פרקטיקה זו. זאת לגבי ארצות-הברית (Gibelman & Schervish, 1997; Lens & Teare & Sheafor, 1995; Specht & Courtney, 1994; Gibelman, 2000), אוסטרליה (Mendes, 2003) וגם ישראל (וייס, 2003; יצחקי, 2002; פלוריאן, וויס ואנגר, 1988; ; שרלין, 1988). בעקבות הזנחה זו מופקד עיצוב המדיניות החברתית בידי פקידים ופוליטיקאים, אשר אינם בהכרח מכירים את האוכלוסייה הנזקקת ואינם בהכרח מחויבים לערכים של העבודה הסוציאלית. הפועל היוצא הוא שעובדים סוציאליים צריכים ליישם מדיניות לא רגישה ולא מותאמת אשר פוגעת באוכלוסיות חלשות ומקופחות ומשאירה אותם לפעול בתוך הקשרים שלא הם קבעו ושאינם עולים בקנה אחד עם ערכיהם המקצועיים (Figueira-McDonough, 1993; Jansson, 1999; Karger & Stoesz, 1990; McInnis-Dittrich, 1994). הזנחה זו אף מובילה מקצועות אחרים להיכנס לתחום עיצוב המדיניות ולמלא תפקידים השייכים, למעשה, לעובדים סוציאליים (Karger & Stoesz, 1990).

השאלה החשובה והמעניינת, בשלב זה של הדיון, היא מדוע פרקטיקה של מדיניות לא הפכה לפרקטיקה שכיחה בקרב עובדים סוציאליים, למרות חשיבותה הרבה. שאלה זו העסיקה כותבים שונים, אשר ניסחו השערות והסברים מגוונים (Bisno, 1969; Brieland, 1982; Figueira-McDonough, 1993; Haynes & Mickelson, 2003; Hoefler, 1999; Jansson, 1990; Mendes, 2003; Segal & Brzuzy, 1998). עיון בהסברים אלה מאפשר להגדיר כמה הסברים עיקריים לתופעת

ההזנחה של פרקטיקה של מדיניות בעבודה סוציאלית בעולם, ומספר הסברים משניים הנובעים מההסברים העיקריים. ההסברים העיקריים קשורים לתהליכי ההתמקצעות של מקצוע העבודה הסוציאלית, להתפתחותו ההיסטורית של המקצוע, לדפוסי ההעסקה של עובדים סוציאליים ולהרכב המעמדי והמגדרי של המקצוע. יש גם מספר הסברים משניים הנובעים מן ההסברים העיקריים, והם מתמקדים במערכות ההכשרה לעבודה סוציאלית או מתייחסים למיתוסים ולתפיסות שגויות שמחזיקים עובדים סוציאליים ביחס למדיניות חברתית.

1. תהליכי ההתמקצעות

קטגוריית ההסברים הראשונה, ואולי החשובה ביותר, היא זו אשר קושרת בין תהליכי ההתמקצעות של מקצוע העבודה הסוציאלית בעולם במהלך המאה ה-20, לבין מעורבותו המוגבלת בזירה הפוליטית ובתהליכי עיצובה של המדיניות החברתית (Alexander, 1982; Bisno, 1969; Epstein, 1969; Haynes & Mickelson, 2003; Mendes, 2003; Meyer, 1987; Powell & Causby, 1994; Segal & Brzuzy, 1998). קשר זה מתרחש מכמה כיוונים.

ראשית, תהליכי התמקצעות מחזקים נטייה של מקצועות לשמרנות ולקבלה של רעיונות ואינטרסים של הקבוצות החזקות בחברה, זאת כדי לזכות בתמיכתן בתהליכים של קבלת רישוי והגדרת תחום העיסוק, החשובים להגדרה המקצועית. תהליך זה אינו מעודד ואף מדכא חשיבה ביקורתית על הסטטוס־קוו, אשר נחוצה ומניעה את המעורבות בזירת המדיניות החברתית. על פי הסבר זה מקצוע העבודה הסוציאלית ויתר על התנגדותו לסטטוס־קוו, לא פיתח בקרבו ביקורת ממשית על המדיניות החברתית הקיימת, ולא הכליל תחום זה במרכז תחום העיסוק שלו, וכל זאת בגלל שאיפתו לסטטוס מקצועי. במילים אחרות, כאשר מקצוע העבודה הסוציאלית תומך במערכת הרווחה הקיימת במקום לבקרה או לאתגרה, הוא מגן על עובדיו מפני איום שהם יוצאו מהמערכת, שייחשבו "עושי צרות" ושלא יזכו בסטטוס או בהכרה מקצועית.

שנית, תהליכי התמקצעות מחזקים מגמות של מומחיות והתמחות. מציאות זו דורשת בפועל מאיש המקצוע להתמקד ולעסוק רק בהיבט אחד מחייו של הלקוח ובכך גורמת לו להתעלם מבעיותיו האחרות. גם המערכות המכשירות עובדים סוציאליים הושפעו מרעיון ההתמחות הגלום בתהליכים מקצועיים, והן בנויות סביב התמחויות והתרכזויות. מגמות אלה של התמחות בהכשרה ובפרקטיקה מנוגדות לתפיסה גלובלית יותר של בעיות ופתרוןן. מכיוון שללקוחות של העבודה הסוציאלית יש בדרך כלל בעיות במספר תחומים, הנגרמות לעיתים בגלל גורם אחד, עלולה התמקדות צרה בבעיה אחת, או הסתכלות המעודדת על ידי ההתמחות, להוביל לפתרון לא מתאים ולא מספק. בעיה נוספת הקשורה בנטייה להתמחות היא שנוצרת

ראייה טכנית של פתרון הבעיה במקום לראות בה בעיה פוליטית או מבנית. קידום ושיפור הטכנולוגיה בתוך הפרקטיקה של העבודה הסוציאלית באופן אינהרנטי מגבילים את הדרך שבה בעיות ופתרונות מוגדרים ומובנים. כתוצאה מכך המקצוע אינו נוטה לתמוך בשינויים ברמה רחבה יותר אשר יכולה לסדר מחדש את סדר העדיפויות של הערכים החברתיים הקיימים.

ההיבט השלישי של התמקצעות, שלא מעודד מעורבות בזירת המדיניות החברתית, הוא הנטייה של מקצועות להגדיר תחומים ושטחים. העבודה הסוציאלית מנסה, באמצעות רישוי לדוגמה, להגן על תחום עיסוקה ביחסיה עם מקצועות עזרה אחרים, כגון פסיכיאטריה, פסיכולוגיה או סיעוד. ניסיונות אלה מעודדים תחרות בין דיסציפלינות במקום בניית קואליציות למען שיפור החברה. זאת ועוד, גם התחרות התוך-מקצועית בין עובדים סוציאליים פרטניים או קליניים לעובדים סוציאליים בתחום המנהל או עובדים קהילתיים יכולה לעכב שיתוף פעולה בתוך המקצוע, אשר נחוץ לפעולה מאורגנת המתנגדת לסטטוס-קוו.

לבסוף, הנחת יסוד נוספת של התמקצעות אשר מעכבת מעורבות פוליטית היא הדרישה לאובייקטיביות ולנייטרליות רגשית. אחת ההשלכות השליליות של דרישה זו היא שעובדים סוציאליים נדרשים להכחיש או לדכא התנסויות רגשיות או תגובות רגשיות. בידוד והדחקה של רגשות יכולים לסכל כעס מוצדק ותסכול הנובעים מאי-שוויון חברתי ומפערים חברתיים, רגשות אשר מניעים פעולה פוליטית. זאת ועוד, בידוד רגשות גם מונע הבעה שלהם בפומבי אשר עשויה לעודד שיתוף פעולה בין עובדים למען שינוי חברתי (Haynes & Mickelson, 2003).

הסברים אלה על הקשרים בין תהליכי ההתמקצעות לבין העיסוק בפרקטיקה של מדיניות נראים תקפים גם לגבי העבודה הסוציאלית בישראל, המאופיינת בתהליך מתמשך של התמקצעות. התהליך מאופיין, בין היתר, בהשגת מונופול על תחומי עיסוק רבים, כמו גם על המותג "עובד סוציאלי", ביסוס התמחויות במקצוע ובהכשרה לו ועוד (Weiss, Spiro, Sherer, & Korin-Langer, 2004).

2. הזיקה ההיסטורית לאינדיבידואליזם

קטגוריית ההסברים השנייה קושרת בין מעורבותם הנמוכה של עובדים סוציאליים בזירת המדיניות החברתית לבין זיקתה ההיסטורית החזקה לערכים מערביים של אינדיבידואליזם. ג'ורדן (Jordan, 2004) טוען כי שורשיה ההיסטוריים של העבודה הסוציאלית בארצות הברית, בבריטניה ובאירופה נטועים חזק בערך האינדיבידואליות. ערך זה נשען על מסורת ליברלית, הרואה בפרט ריבון מוסרי ואחראי לגורלו. על פי טיעון זה העבודה הסוציאלית נוצרה והתפתחה בתקופה האנטי-קולקטיביסטית של המאה ה-19, כאשר ערכים ליברליים-בורגניים שלטו בכיפה. ערכים אלה הובילו את המקצוע לאמץ טכנולוגיות של טיפול בפרט או להתמקד בממד מסוים של אורחות

חברתית – לטפל באזרחים בעלי צרכים מיוחדים או באוכלוסיות חלשות – בדרך כלל בדרכים אינדיבידואליות. שורשים אלה גם הובילו את המקצוע להאמין כי פרקטיקה אינדיבידואלית יכולה להביא לשינוי. התוצאה הייתה שהעבודה הסוציאלית התפתחה לכיוונים של פיקוח חברתי, של הערכת מסוכנות ושל הקצאת משאבים, ופחות לכיוון קולקטיביסטי וחברתי שבו מאומצת גישה חברתית לבעיות ומצוקות. יש להניח שגם העבודה הסוציאלית בישראל, אשר הושפעה באופן ניכר ממגמות ההתפתחות של המקצוע בארצות-הברית ובבריטניה (פרגר, 1987; שפירו, שרר, קורין-לנגר ווייס, 2002), עוצבה על ידי ערכים של אינדיבידואליזם.

3. מעמד חברתי

קטגוריית ההסברים השלישית קושרת בין המעמד החברתי שאליו משתייכים העובדים הסוציאליים לבין מעורבותם המצומצמת בזירת המדיניות החברתית. וולץ וגרוז (Walz & Groze, 1991) המציגים תזה זו טוענים, כי מרבית העובדים הסוציאליים שייכים למעמד הביניים; הם גדלו במשפחות קטנות, חילוניות, עם דגש על אוריינטציה צרכנית. המעמד שלהם מנותק, במידה זו או אחרת, מבעיותיהם של מעמדות חברתיים אחרים, כמו בעיות עוני ואליומות. כך קורה שהמקצוע עצמו עובר תהליכים של הפיכה למעמד בינוני, המתבטאים, בין היתר, בהתרחקות מפעולות הדורשות שינוי מהותי במבנה החברתי ובמדיניות החברתית. הטענה כי העובדים הסוציאליים מושפעים באופן ניכר מערכים של המעמד הבינוני נשמעת גם בישראל (פרגר, 1987).

4. מקצוע נשי

קטגוריית ההסברים הרביעית מתמקדת בעובדה שמקצוע העבודה הסוציאלית במדינות רבות הוא מקצוע נשי (בר-צורי, 2004; 2003; Lyons & Taylor, 2003). ייתכן כי התרחקותו של מקצוע העבודה הסוציאלית ממעורבות בזירת המדיניות החברתית, מעורבות שהיא פוליטית במהותה, נובעת מתהליכי המגדור של החברה המערבית, ששורשיה בעידן המודרני התעשייתי, עם צמיחתו של הקפיטליזם ועליית הבורגנות (הרצוג, 1999). ייתכן כי תהליכים שבהם נשים בחברה המערבית, וישראל בתוכה, נותבו לפעולה בספירה הביתית ולא בספירה הציבורית והפוליטית, כאשר מעורבות פוליטית נתפסה כתחום פעילות מובן מאליו עבור גברים ולא עבור נשים, כאשר הסטריאוטיפים הרווחים הם שפוליטיקה היא עניין ("מלוכלך") לגברים, ונשים הן יצורים ביתיים א-פוליטיים (הרצוג, 1999), משפיעים גם על מקצוע העבודה הסוציאלית. במילים אחרות, ייתכן כי תהליך המגדור של העולמות החברתיים, המתקיים כתבנית חשיבה דומיננטית המושרשת היטב בחברה הישראלית, משתקף ברתיעה של עובדות סוציאליות ממעורבות בזירת המדיניות החברתית, בתחושה שהן נכנסות

לתחום לא להן, שהן חסרות משאבים מתאימים וכדומה. הסבר זה מתחדד בישראל, שבה נשים מהוות כ-89% מכלל העוסקים במקצוע העבודה הסוציאלית (בר-צורי, 2004).

5. מאפייני ההעסקה

קטגוריית ההסברים החמישית מדגישה את מאפייני ההעסקה של עובדים סוציאליים. על פי הסברים אלה, עובדים סוציאליים מתקשים לעסוק בפרקטיקה של מדיניות, הכוללת, במידה זו או אחרת, התנגדות והפניית ביקורת כלפי הממסד, בעודם מועסקים על ידי הממסד או בארגונים שהממסד מממן (כורזים-קורושי, 2002; Mendes, 2003). באופן דומה, עובדים סוציאליים המועסקים במסגרת ארגונים חוששים כי נקיטת פעולה המתנגדת למדיניותם של ארגונים אלה עלולה לסכן את מעמדם בארגון (Domanski, 1998). גם עובדים סוציאליים בארגונים שאינם ממומנים על ידי השלטון עשויים למצוא עצמם מושתקים עקב חשש מפני איבוד מממנים החיוניים להישרדותו של הארגון שבו הם עובדים. לדוגמה, במחקר שנערך בארצות-הברית נמצא כי בתי ספר לעבודה סוציאלית משווקים עצמם תוך הבלטת התמקדותם בעבודה פרטנית פסיכולוגית וטשטוש מעורבותם בפרקטיקה ברמת המקרו שיש בה ביקורת כלפי השלטון. אחד ההסברים שנתנו החוקרים לכך הוא החשש של האוניברסיטאות לאבד תורמים פוטנציאליים (Corvo, Selmi, & Montemaro, 2003).

הספרות המקצועית אכן מתעדת מצבים שבהם עובדים סוציאליים בישראל, המועסקים על ידי הממסד, נמנעים מפעולות העלולות להיתפס כהפניית ביקורת כלפי הממסד או חתירה לרפורמה חברתית, כמו גם מצבים שבהם מופנים לחצים להתנהגות קונפורמיסטית מצד מעסיקים (כורזים-קורושי, 2002). גם המחיר הכבד אשר עובדים סוציאליים בישראל נאלצו לשלם כאשר פעלו כנגד מעסיקיהם תועדה בספרות המחקר (קאופמן ומנסבך, 2002). יחד עם זאת, ייתכן כי במקרים מסוימים מה שמעכב את מעורבותם של העובדים הסוציאליים הוא התפיסה שהעסקתם על ידי הממסד היא מגבלה, יותר מאשר עצם השתייכותם לממסד. מעניין לציין כי במחקר שערך מארי (Mary, 2001) נמצא כי עובדים סוציאליים במגזר הציבורי היו מעורבים יותר בזירת המדיניות מאשר עובדים בארגונים שלא למטרות רווח במגזר השלישי. הנחקרים הסבירו שדווקא בארגונים ממשלתיים ישנה יותר נגישות למידע פוליטי ולמידע בנושאי מדיניות ויש יותר רשתות המאפשרות מעורבות בזירת המדיניות.

6. הסברים משניים: העדר הכשרה ומיתוסים

הסבר נוסף, משני, נובע ומושפע מכל אחד מההסברים העיקריים שהוצעו לעיל. הסבר זה מייחס את מעורבותם המוגבלת של עובדים סוציאליים בזירת המדיניות החברתית

Domanski, 1998; Figueira-McDonough, 1993; Haynes & Mickelson, 2003; Pierce, 1984; Wolk, Pray, Weismiller, & Dempsey, 1996). הטענה היא כי מעורבותם המוגבלת של עובדים סוציאליים בהשפעה על מדיניות חברתית נובעת מהקעדר ידע, כישורים, מיומנויות בסיסיות ותחושת ביטחון הנחוצים כדי ליישם רפורמה חברתית. הקשרים אלה נובעים מכך שהמערכות המכשירות עובדים סוציאליים מתייחסות רק מעט לנושאי מדיניות ופרקטיקה של מדיניות בהכשרה לעבודה סוציאלית ואינן מספקות לסטודנטים הכשרה מעשית בהשפעה על מדיניות חברתית. מציאות זו מקנה מחויבות לצדק חברתי אך בלי האמצעים להשיגו. גם מבנה ההכשרה לעבודה סוציאלית, שבו לרוב נעשית הפרדה בין הכשרה לרמת המיקרו לבין הכשרה לרמת המקרו תורם להכשרה לא מספקת לפרקטיקה של מדיניות, אשר דורשת חיבור בין מיקרו למקרו (McInnis-Dittrich, 1994; Mendes, 2003; Wyers, 1991). גם הסבר זה נראה תקף ורלוונטי בישראל, שבה מערכות ההכשרה מכשירות מעט מאוד לעיסוק בפרקטיקה של מדיניות (Gal & Weiss, 2000). הסבר משני נוסף, המושפע מההסברים הקודמים, מדגיש את קיומם של מיתוסים ותפיסות שגויות לגבי מדיניות בקרב העוסקים במקצוע. ג'נסון (Jansson, 1990) תיאר ארבעה מיתוסים שבהם מחזיקים העוסקים במקצוע העבודה סוציאלית והמעכבים את פיתוחה של פרקטיקה של מדיניות.

"מיתוס האדם הדגול" רואה את הפרקטיקה של מדיניות כפרקטיקה המוגבלת רק לתחומים "פורצי דרך" בתחום המדיניות. ככזו, היא נתפסת כשייכת לתחום פעולתם של דרגים גבוהים בלבד הפועלים להשגת חקיקות נרחבות. מיתוס זה גורם לעובדים סוציאליים לוותר על מעורבות בעיצוב מדיניות ברמה הארגונית, הקהילתית והמקומית.

"מיתוס ההתמחות או המומחיות", שבעטיו מאמינים העובדים הסוציאליים כי עיצוב מדיניות הוא תחום שבו רשאים לפעול רק מומחים בתחום המדיניות, שיש להם מיומנויות ניתוח מתקדמות, ולא עובדים המיישמים בפועל את המדיניות הנקבעת ורואים את הבעיות והמצוקות ממקור ראשון.

"מיתוס חוסר-האונים" הוא זה שבעטיו העובדים הסוציאליים חושבים כי אנשי מקצוע ואזרחים מהשורה אינם יכולים לתרום לעיצוב מדיניות, כי חסרים להם משאבי כוח. אולם בפועל, מחקרים רבים מראים כי מגוון של אנשים וקבוצות יכולים להשפיע על רפורמות במדיניות, כאשר חידושים ושינויים בתחום מתרחשים כתוצאה מהשפעתם המשולבת של אנשים רבים הפועלים יחד בצוותא באמצעות קואליציות או אגודות מקצועיות. בפועל, גם עובדים סוציאליים ישירים יכולים לעיתים לפתח ולהשתמש במשאבי כוח בתוך הארגונים שהם מועסקים בהם ובתוך הקהילות שהם פועלים בהן.

"מיתוס מדיניות כאמצעות חקיקה" רואה במדיניות חברתית כשווה לחקיקה

לאומית ומדיניות ציבורית. בכך מוזנח המגוון הרחב של צורות אחרות של מדיניות, כגון מדיניות של ארגונים וקהילות. לעיתים קרובות מאפיינים רבים של מדיניות של ארגון רווחה נקבעים בתוך הארגון, כי החקיקה הרחבה אינה מגדירה פרטים רבים ביישומה. לפיכך, לארגונים חברתיים רבים ולעובדים בתוכם יש כוח לעצב מדיניות בתוך הפרמטרים אשר נקבעו על ידי הדרגים הגבוהים יותר.

לסיכום טוען ג'נסון, כי כדי שעובדים סוציאליים יעסקו בפרקטיקה של מדיניות כחלק אינטגרלי מעבודתם המקצועית, יש לעשות דה-מיסטיפיקציה של תחום המדיניות החברתית. גם פיגויריה-מקדונהיו (Figueira-McDonough, 1993) קושרת בין מעורבותם הדלה של עובדים סוציאליים בזירת המדיניות לבין תפיסותיהם השגויות לגבי מדיניות חברתית. אחת מהן היא ההנחה שמדיניות חברתית מוכתבת על ידי צווים כלכליים, ולפיכך אנשים שאינם מומחים בכלכלה אינם יכולים לשנותה. לדעתה תפיסה זו נובעת מכך שכלכלנים מנציחים את המיתוסים, שהכלכלה היא נטולת בסיס אידיאולוגי והיא ניטרלית ומדעית, ושלאנשים שאינם מומחים בכלכלה אין ידע המאפשר להם לבטא העדפות ודעות ולהעריך את תוצאותיה של המדיניות החברתית.

מוקדי התערבות רצויים כיום בפרקטיקה של מדיניות בעבודה הסוציאלית בישראל

בדומה למדינות הרווחה בעולם המערבי, גם מדינת הרווחה הישראלית נמצאת בעידן של צמצומים (דורון, 2003 א). המדיניות הכלכלית-חברתית של מדינת ישראל החל מהמחצית השנייה של שנות ה-70 מתאפיינת במגמות של קיצוץ תוכניות חברתיות, התרחקות מאופי אוניברסלי של שירותי הרווחה, הקשחת תנאי זכאות, עידוד מגמות של הפרטה חלקית של שירותים חברתיים ועיונות כלפי מדינת הרווחה. מדיניות זו מצביעה על התחזקות של משטר רווחה ליברלי (דורון, 2003 ב). שינויים אלה הובילו להרחבתם של העוני ושל אי-השוויון ולהעמקתם (אחדות, 2005).

קוד האתיקה של העובדים הסוציאליים בישראל קובע באופן מפורש כי "העובד הסוציאלי מחויב לפעול לקידום רווחת החברה, כך שיצומצמו ככל הניתן מצבים של אפליה על רקע נתונים מולדים או התפתחותיים, ויורחבו ההזדמנויות, הנגישות למשאבים ולשירותים, ויכולת הבחירה של כל הפרטים – במיוחד החלשים והמקופחים שבהם. עליו לתמוך במדיניות שנועדה להשיג יעדים אלה, ולעודד בכל דרך את שיתוף הציבור ומעורבותו בעיצובה וביישומה" (איגוד העובדים הסוציאליים בישראל, 1994, עמ' 3). אין ספק, כי העובדים הסוציאליים בישראל, כמו

עמיתיהם במדינות אחרות, העמידו לנגד עיניהם חזון ברור ביותר, הדורש מעורבות ניכרת בזירת המדיניות של ארגונים, קהילות, רשויות מקומיות ומדיניות לאומית כוללת.

מהן הפעולות אשר עובדים סוציאליים בישראל יכולים ונדרשים לנקוט כיום על מנת לקדם את ערכי המקצוע ומטרותיו ולתרום באופן משמעותי לרווחת לקוחותיהם? חשוב להדגיש כי עובדים סוציאליים יכולים להשפיע על מדיניות של ארגונים, קהילות, רשויות או מדינות בשלוש דרכים עיקריות: (1) באמצעות מקום עבודתם כחלק מפרקטיקה אינטגרטיבית יום-יומית; (2) באמצעות השתייכות לאיגוד המקצועי של העובדים הסוציאליים בישראל וארגונים של המקצוע המנסים להשפיע על מדיניות, כגון "עו"סים שלום"; (3) באמצעות השתייכות לארגונים לשינוי חברתי מחוץ לעבודה הסוציאלית. כאן מתחבר העובד לארגון ולפעולותיו כאזרח מדינת ישראל, ולא דווקא כעובד סוציאלי. עיקרי הדברים מעתה ואילך יתייחסו לשתי הדרכים הראשונות.

מה נדרש מעובדים סוציאליים כדי שיוכלו להשפיע על מדיניות חברתית

כדי שעובדים סוציאליים אכן ישפיעו על מדיניות חברתית במסגרת עבודתם היום-יומית, הם נדרשים לשלושה דברים: (1) לפתח בקרבם גישה ביקורתית כלפי מדיניות הארגון שבו הם עובדים, מדיניות הרשות המקומית והמדיניות החברתית הלאומית. העובדים הסוציאליים נדרשים להבין ולזהות את השפעותיה של המדיניות על יחידים, על משפחות ועל קהילות, ולהיות ערים ומודעים לחסרונותיה ולמגבלותיה של המדיניות הקיימת, ולפערים בינה לבין ערכי המקצוע; (2) לפתח חזון לגבי מדיניות חברתית רצויה. במילים אחרות, עובדים סוציאליים צריכים להיות מסוגלים לתאר את התוצאה הסופית שהם רוצים לשאוף אליה במונחים של מדיניות חברתית רצויה, הן באופן ספציפי בהתייחס לארגון או לרשות המקומית שבמסגרתם הם עובדים או בהתייחסות לתחום הבעיה שבה הם עוסקים (לדוגמה מדיניות חברתית רצויה כלפי אימהות חד-הוריות, מהגרי עבודה או מובטלים), והן בהתייחסות למדיניות חברתית כוללת. חזון זה צריך לשקף את מחויבותו של מקצוע העבודה הסוציאלית לצדק חלוקתי, לשוויון, לתהליכים דמוקרטיים ולשותפות עם אוכלוסיות מובסות ומקופחות (Iatridis, 1995); (3) לכלול את הפרקטיקה של מדיניות בתפיסת תחום העיסוק המקצועי שלהם, ולראות בה חלק אינטגרלי מעבודתם המקצועית היום-יומית. במילים אחרות, עובדים סוציאליים נדרשים לראות בפרקטיקה של מדיניות פרקטיקה המשלבת בעבודתם הפרטנית, הקבוצתית והקהילתית, ולא כתחום פעולה ספציפי המיוחד לקומץ עובדים סוציאליים מומחים או לבעלי מקצוע אחרים. כדי להשיג את שלוש התוצאות הללו, דרושה התארגנות משולבת "מלמטה"

ו"מלמעלה". ההתארגנות מלמעלה יכולה להיות מובלת על ידי איגוד העובדים הסוציאליים וארגונים נוספים של המקצוע, כגון "עו"סים שלום". מחקרים שונים (Mary, 2001) מצביעים על חשיבותה של פעולה מאורגנת המשמשת כהנהגה לכלל העובדים. לשם כך האיגוד והארגונים האחרים יכולים להקים רשתות תמיכה שיעודדו ויזמו פעולה בקרב העובדים הסוציאליים, וגם ישמשו גופים מקצועיים שיספקו הדרכה בפיתוח פרקטיקה של מדיניות בארגונים השונים. ההתארגנות מלמטה צריכה להתפתח על ידי כל עובד סוציאלי במקום עבודתו. עובדים סוציאליים צריכים להתארגן יחד כדי לחשוב על החזון של פעולתם ולתכננו, וללמוד כיצד לפעול בזירת המדיניות כדי להשפיע ולקדם את חזונם. מנהלים של שירותים חברתיים צריכים לאפשר לעובדים להקדיש זמן לפעילות זו, שכן עובד בודד יתקשה למצוא זמן למעורבות מסוג זה, אם לא יעודדו אותו מדריכיו ומנהליו.

אחרי כל זאת, העובדים הסוציאליים יכולים לשלב בפעולתם בזירת המדיניות החברתית בין המודלים השונים והאסטרטגיות שתוארו לעיל. חשוב שהעובדים הסוציאליים בישראל יראו עצמם כמומחים המסוגלים לעסוק בניתוח מדיניות חברתית ובהשפעה עליה. זאת ועוד, הם צריכים אף להציג עצמם כמומחים, לדרוש מקובעי מדיניות, מפקידים, מבעלי מקצוע אחרים ומהציבור הרחב לראות בהם מומחים, וכפועל יוצא לדרוש את שיתופם המלא בתהליכי קבלת ההחלטות. עובדים סוציאליים רבים קיבלו במהלך לימודיהם ידע בנושאי מדיניות חברתית ויש בידיהם מיומנויות הדרושות כדי להגיע לידע עדכני. העובדים הסוציאליים הם המיישמים מדיניות מחד, והרואים, כאמור לעיל, את השפעותיה מאידך. עמדה ייחודית זו צריכה להיות מובלטת, כך שלא תתקבל על הדעת קביעת מדיניות אשר תדיר את העובדים הסוציאליים מתהליך קביעתה. עובדים סוציאליים צריכים, אפוא, להגיש ניירות עמדה העוסקים בתחומי מדיניות כלליים או ספציפיים, המבוססים על ניתוח המדיניות הקיימת, מטרותיה וחסרונותיה, תוך הצעת חלופות. עובדים סוציאליים ממגוון שירותי הרווחה צריכים להופיע באופן שגרתי כמומחים למדיניות בוועדות הכנסת השונות ולהיות שותפים בכל הצמתים של קבלת החלטות בנושאי מדיניות חברתית.

העמקת המעורבות של עובדים סוציאליים כמוליכי מדיניות

העובדים הסוציאליים צריכים להעמיק את מעורבותם כמוליכים של מדיניות. במילים אחרות, עליהם להעביר לקובעי מדיניות ברמותיה השונות מידע עדכני ומפורט על מציאות חייהם של משתמשי שירותיהם, על השלכות המדיניות על איכות חייהם ורווחתם, על בעיותיהם וצורכיהם (ראו גם: Lens & Gibelman, 2000). משיחות עם עובדים סוציאליים עולה כי עובדים רבים משמשים מוליכי מדיניות – אך רק לקשר חד-כיווני, מקובעי המדיניות אל לקוחותיהם; העובדים הסוציאליים מסבירים ללקוחות

על הקיצוצים בתקציב, על כך שהעירייה רוצה אך מנועה מלעזור, שאין תקציבים וכדומה, ובכך משמשים שופר לקובעי המדיניות. לעומת זאת נראה כי הם מעבירים פחות מידע לקובעי המדיניות, כלומר הם משמשים שופר מוגבל ללקוחותיהם. כדי שעובדים סוציאליים יוכלו להוות מוליכי מדיניות הם יכולים לאסוף מידע באופן שיטתי ומתמשך, לסכמו, לנתחו ולתעדו. במילים אחרות, עובדים סוציאליים בכל שירות שהם פועלים בו צריכים לנצל את קרבתם הבלתי אמצעית לאנשים במצוקה שנפגעים ממדיניות מסוימת או מהעדרה, ולהקדיש מאמצים לתיעוד ההשלכות של מדיניות זו ולהגדרת הצרכים והמצוקות הנובעת ממנה (ראו המלצה דומה אצל קרייג, (Craig, 2002). מנור, רבין ופסח (ספטמבר, 2003) מנסות למקד את השפעות המצב הכלכלי על בעיותיהם של חולים בבית חולים מאיר. זוהי דוגמה טובה לניסיון להמשיג את ההשפעות של המדיניות "מלמטה", ממקור ראשון.

התיעוד שמבצעים עובדים סוציאליים צריך לשמש בסיס לשינוי, הן של סביבת העבודה הפנימית של העובד הסוציאלי והן של סביבת העבודה החיצונית שלו. במילים אחרות, תיעוד המצוקות וההשלכות של המדיניות על קבוצות שונות של משתמשי שירותים (ילדים, נוער במצוקה, אימהות חד-הוריות, מובטלים, בעלי מוגבלויות, חיים בעוני), צריך להיות מוצג בפני קובעי המדיניות של ארגונים ורשויות מקומיות ובמישור הלאומי, בכתב ובעל-פה ובאופן שוטף (פגישות אישיות, מכתבים). מידע זה יוכל להרחיב את הידע של קובעי מדיניות על מציאות החיים של אנשים, להשפיע על תפיסותיהם ועמדותיהם, ולהוות גורם-לחץ לעריכת שינויים במדיניות. פעולות אלה דומות במהותן לפעולות של התרעה חברתית, אשר בה עובדים סוציאליים מעירים את תשומת ליבם של קובעי מדיניות לגבי התפתחותן והחרפתן של תופעות חברתיות (כרוזים, 1978, 1985). עובדים סוציאליים צריכים להיות מודעים לכך שגם כאזרחים מן השורה וגם כאנשי מקצוע הם יכולים ליזום נושאים, להשמיע דעה, לתת חוות דעת מקצועית ולהגיב, הן במסגרת ועדות הכנסת הקבועות (כגון כספים, עבודה, רווחה ובריאות והוועדה לקידום מעמד האישה), הן בוועדות לעניינים רלוונטיים לעובדים סוציאליים (כיום, לדוגמה, פועלת ועדה למאבק בנגע הסמים וועדה לנושא בעיית העובדים הזרים), והן בוועדות חקירה פרלמנטריות, אשר חלקן עוסקות בנושאים הקשורים לעבודה סוציאלית (כגון ועדת החקירה הפרלמנטרית בנושא הפערים החברתיים בישראל, ש. אברמי, קומוניקציה אישית, 13 בספטמבר 2004). באמצעות פעולות אלה יהיו העובדים הסוציאליים מעורבים בבניית סדר-יום (Jansson, 1990) בתחומי מדיניות שונים.

תיעוד בעיות, מצוקות, חולשות של מדיניות והשלכותיה יכול לשמש בסיס גם להפעלה חברתית או לבניית מודעות ציבורית. עובדים סוציאליים צריכים לפרסם את המידע שאספו בפני הציבור, כדי לעורר מודעות וביקורת ציבורית על המדיניות החברתית הקיימת, ולהגביר את התמיכה בהצעות חלופיות למדיניות. באופן

ספציפי יותר, עובדים סוציאליים צריכים לתת קול לתיעוד ולהמשגה שעשו באמצעות ייזום פגישות עם הציבור, כתיבת מכתבים ומאמרים לעיתונים, ייזום כתבות בטלוויזיה, הפצת חומר כתוב לבתים, הופעה בכנסים מקצועיים וציבוריים וכדומה.

כדי להביא להגברת מעורבותם של העובדים הסוציאליים בישראל בפרקטיקה של מדיניות נדרשת, במקביל, חשיבה מחודשת על תוכניות ההכשרה לעבודה סוציאלית. מערכות אלה נדרשות לפתח תוכניות לימודים אשר תכשרנה עובדים סוציאליים המשלבים בהתערבויותיהם המקצועיות את ההבנה כי פרקטיקה של מדיניות היא אמצעי חשוב להגברת איכות החיים. מערכות אלה צריכות גם להכשיר עובדים המסוגלים לקיים פרקטיקה משלבת, שבה פרקטיקה של מדיניות מבוצעת כחלק מעבודה מקצועית שוטפת (הצעות לתוכניות כאלה ראו: וייס, גל וקטן, 2005; קאופמן, 2005). חשוב להדגיש כי למערכות ההכשרה לתואר ראשון ושני עבודה סוציאלית ישנו תפקיד מרכזי בקידום פרקטיקה של מדיניות בעבודה סוציאלית.

סיכום

מאמר זה ביקש לפתח מסגרת מושגית לפרקטיקה של מדיניות, הנחשבת לפרקטיקה רצויה, הכרחית וחשובה בעבודה הסוציאלית. ההגדרות השונות מלמדות כי פרקטיקה של מדיניות, השואפת לשנות ולעצב מדיניות חברתית, היא מסגרת פעולה שבה העובד הסוציאלי משלב בין פרקטיקה פרטנית, משפחתית, קבוצתית וקהילתית לבין מגוון רחב של פעולות לשינוי מדיניות של ארגונים, קהילות ורשויות או מדיניות לאומית. המודלים ואסטרטגיות הפעולה אשר נסקרו כאן ממקמים את הפרקטיקה של מדיניות במרכז העשייה של כל עובד סוציאלי, וייחודה של פרקטיקה זו בשילובה בתוך העשייה של עובדים סוציאליים רבים ולא רק של קומץ מומחים. הוצגו דוגמאות למעורבותם של עובדים סוציאליים בישראל בפרקטיקה של מדיניות, אשר הובילו לשינויים בעלי משמעות במדיניות חברתית. במילים אחרות, בשדה העבודה הסוציאלית בישראל ישנה עשייה חשובה בזירת המדיניות החברתית, אשר צריכה להיות שכיחה, שגורה ומורחבת הרבה יותר. הוצגו הצעות שונות למעורבותם של עובדים סוציאליים בפרקטיקה של מדיניות כחלק מהניסיון לעודד ולפתח סוג זה של פרקטיקה בעבודה סוציאלית ובהכשרה לה.

מקורות

- איגוד העובדים הסוציאליים בישראל (1994). קוד האתיקה. תל-אביב: המחבר.
- אחדות, ל. (2005). סקירה שנתי 2004. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מנהל המחקר והתכנון.
- אלבאז, ח. ובר-שלום, ר. (חשוון, תשס"ה). כולם מדברים על שלום, אף אחד לא מדבר על צדק. סיפור נפלא על מאבק שהצליח. עו"סים שלום ורוחה: עיתון לענייני רווחה ודוריקום. עמ' 5.
- אמיר, י., דריהם, ר., הרמן, ל., מאירי, א., מקרוס, א. וחמיטובסקי, ט. (דצמבר, 2003). עמותת עובדים סוציאליים קהילתיים (עס"ק) – סיכום פעילות שנת 2000. מידעו"ס, 34, 31–32.
- בן אריה, א. (2004). למי אכפת מהילדים – פעילות חברי הכנסת למען ילדים בשנים 1999–2001. חברה ורווחה, כ"ד, 383–400.
- בן אריה, א., ציונית, י. וקריז'ק ג. (2003). ילדים בישראל – שנתון סטטיסטי. ירושלים: המועצה הלאומית לשלום הילד, המרכז למחקר ופיתוח.
- בר-צורי, ר. (2004). עובדים סוציאליים בישראל – סקירת התפתחויות בתחום בשנים 1990–2002. ירושלים: משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה, הרשות לתכנון כוח אדם.
- דורון, א. (1989). לדמותה החברתית של העבודה הסוציאלית. חברה ורווחה, י, 170–178.
- דורון, א. (2003). מדינת הרווחה בעידן של צמצומים: מבט מתחילת המאה ה-21. חברה ורווחה, כ"ג, 275–294.
- דורון, א. (2003). משטר הרווחה במדינת ישראל: מגמות השינוי והשלכותיהם החברתיות. סוציולוגיה ישראלית, ה, 417–434.
- המועצה הלאומית לשלום הילד (אוקטובר, 2004). על סדר היום. הורד ב-28.10.2004 מ-<http://www.children.org.il>
- הרצוג, ח. (1999). נשים בפוליטיקה ופוליטיקה של נשים. בתוך: ד. יורעאלי, א. פרידמן, ח. דהאן-כלב, ח. מנאר, ח. נווה וס. פוגל-ביזאוי (עורכות), מין מגדר פוליטיקה (עמ' 307–355). ת"א: הוצאת הקיבוץ המאוחד – קו אדום.
- וייס, ע. (2003). "מודל המבחן" המאפיין את שרות המבחן למבוגרים בישראל. בתוך: מ. חובב, ל. סבה ומ. אמיר (עורכים). מגמות בקרימינולוגיה: תיאוריה, מדיניות ויישום (עמ' 127–170). ירושלים: המכון למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי ע"ש הרי ומיכאל סאקר, המכון לקרימינולוגיה, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- וייס, ע., גל, ג. וקטן, י. (2005). מדיניות חברתית ועבודה סוציאלית: מסגרת קונספטואלית לתכנית הוראה. ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- יצחקי, ח. (2002). עבודה סוציאלית בקיבוץ על פי תפיסתם של העובדים הסוציאליים ושותפי תפקידם. חברה ורווחה, כ"ב, 35–54.
- כורזים, י. (1978). העובד הסוציאלי הישראלי כמתריע חברתי. ביטחון סוציאלי, 16, 124–131.
- כורזים, י. (1985). היערכות עובדים סוציאליים כמסנגרים וכמתריעים חברתיים בתקופה של צמצום משאבים. ביטחון סוציאלי, 27, 128–136.
- כורזים-קורושי, י. (2002). עבודה קהילתית ממסדית וחזן ממסדית בישראל: האם כיוונה לקראת מאזן כוחות חדש? חברה ורווחה, כ"ב, 325–343.
- מידעו"ס (דצמבר, 2003). מאבק חברתי למען מדיניות המבטיחה את רווחת האוכלוסייה. מידעו"ס, 34, 5–6.
- מנור, ד., רבין, ב. ופסח, ל. (ספטמבר, 2003). המצב הכלכלי והשפעתו על דרכי ההתערבות של עובדים סוציאליים בבית חולים "מאיר". מידעו"ס, 43, 22–23.

עידית וייס-גל

- סמק, ש. (יוני, 2002). הפורום לקידום חוק פנסיית חובה. מידעו"ס, 29, 35.
פלוריאן, ו., וויס י. ואנגר, י. (1988). דפוסי הפעילות המקצועית בשירותי העבודה הסוציאלית של קופות חולים בבתי החולים והזמן המוקדש להם. חברה ורווחה, ח, 264–276.
פרגר, א. (1987). השפעת המערב על החינוך למקצוע — הזמן להינתק מחבל הטבור. חברה ורווחה, ח, 128–136.
פרץ, א. (דצמבר, 2003). שיחה אישית. מידעו"ס, 34, 3.
פרץ, א., אהוד, ד., וקסטל, י. (נובמבר, 2004). זכויות יסוד חברתיות בישראל: מה בין המעוגן ולא מתוקצב, המתוקצב ולא נגיש, הנגיש ומתמוסס — נייר עמדה של איגוד העובדים הסוציאליים, כנס שדרות, 2004. הורד ב־25.11.2004 מ־ www.socialwork.org.il/www.
קאופמן, ר. (2005). מעורבות סטודנטים ומרצים בקידום הזכות לביטחון תזונתי. חברה ורווחה, כ"ה, 523–511.
קאופמן, ר. ומנסבך, א. (2002). על הקשרן של החלטות ערכיות בעבודה סוציאלית: חקר מקרה של "התרעה בשער" של עובד סוציאלי קהילתי. חברה ורווחה, כ"ב, 185–198.
קרומר־נבו, מ. וברק, ע. (2003). תרומתם של אנשים החיים בעוני לידע אודות עוני: אתגר למדיניות מחקר ופרקטיקה. ניירות עמדה לכנס לכבוד יום ההולדת השמונים של פרופ' יונה רוזנפלד. באר־שבע: אוניברסיטת בן־גוריון בנגב.
שיטריה, ע. ופרץ, א. (יוני, 2002). פקידי הסעד לחוק הנוער — סכסוך העבודה והכניסה לעיצומים בפועל. מידעו"ס, 29, 5.
שרלין, ש. (1988). עבודה סוציאלית במערכות הבריאות. חברה ורווחה, ח, 209–224.
שפירו, ש., שרר, מ., קורין־לנגר, נ. ווייס, ע. (2002). התפתחות מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל. חברה ורווחה, כ"ב, 125–152.
- Alexander, C.A. (1982). Professional social workers and political responsibility. In M. Mahaffey & J.W. Hanks (Eds.), *Practical politics: Social work and political responsibility* (pp. 15–31). Silver Spring, MD: National Association of Social Workers.
- Adams, P. (2004). Classroom assessment and social policy: Addressing challenges to teaching and learning. *Journal of Social Work Education, 40*, 121–142.
- Banks, S. (1995). *Ethics and values in social work*. London: Macmillan Press.
- Bisno, H. (1969). How social will social work be? In P.E. Weinberger (Ed.), *Perceptions on social welfare* (pp. 304–318). Toronto: Macmillan.
- Brieland, D. (1982). Introduction. In M. Mahaffey & J. Hanks (Eds.), *Practical politics: Social work and political responsibility* (pp. 1–11). Silver Spring, MD: NASW.
- Corvo, K., Selmi, P., & Montemaro, S.M. (2003). Icons of conformity: The marketing of social work education. *Journal of Community Practice, 11*, 85–99.
- Council on Social Work Education. (1992). *Council on social work education curriculum policy statement*. Alexandria, VA: Author.
- Council on Social Work Education (2001). *Educational policy and accreditation standards*. Alexandria, VA: Author.
- Craig, G. (2002). Poverty, social work and social justice. *British Journal of Social Work, 32*, 669–682.
- Dear, R. B., & Patti, R. J. (1981). Legislative advocacy: Seven effective tactics. *Social Work, 27*, 289–296.
- Domanski, M.D. (1998). Prototypes of social work political participation: An empirical model. *Social Work, 43*, 156–167.

- Epstein, I. (1969). *Professionalization and social work activism*. Unpublished doctoral dissertation, Columbia University.
- Fauri, D.P., Wernet, S.P., & Netting, F.E. (2000). *Cases in macrosocial work practice*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Figueira-McDonough, J. (1993). Policy practice: The neglected side of social work intervention. *Social Work, 38*, 179–188.
- Fisher, R. (1995). Political social work. *Journal of Social Work Education, 31*, 194–203.
- Fisher, R., Weedman, A., Alex, G., & Stout, K.D. (2001). Graduate education for social change: A study of political social workers. *Journal of Community Practice, 9*, 43–64.
- Gal, J., & Weiss, I. (2000). Policy-practice in social work and social work education in Israel. *Social Work Education, 19*, 485–499.
- Gibelman, M., & Schervish, P. (1997). *Who we are: A second look*. Washington, D.C.: NASW Press.
- Gordon, E. (1994). Promoting the relevance of policy to practice: Using the ADA to teach social policy. *Journal of Teaching in Social Work, 10*, 165–176.
- Hare, I. (2004). Defining social work for the 21st century. *International Social Work, 47*, 407–424.
- Haynes, K.S., & Mickelson, J.S. (1986). *Affecting change: Social workers in the political arena*. New York: Longman.
- Haynes, K.S., & Mickelson, J.S. (2003). *Affecting change: Social workers in the political arena* (5th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Hoefer, R. (1999). The social work and politics initiative: A model for increasing political content in social work education. *Journal of Community Practice, 6*(3), 71–87.
- Iatridis, D.S. (1995). Policy practice. In R. L. Edwards (Ed.), *Encyclopedia of social work* (19th ed, pp. 1855-1866). Washington, D.C.: NASW Press.
- International Federation of Social Workers. (2000). *Definition of social work*. Montreal: Author.
- Jansson, B.S. (1984). *Social welfare policy: Analysis, processes, and current issues*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Jansson, B.S. (1990). *Social welfare policy: From theory to practice*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Jansson, B.S. (1999). *Becoming an effective policy advocate: From policy practice to social justice*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Jordan, B. (2004). Emancipatory social work? Opportunity or oxymoron. *British Journal of Social Work, 34*, 5–19.
- Karger, H.J., & Stoesz, D. (1990). *American social welfare policy: A structural approach*. New York: Longman.
- Keller, T.E., Whittaker, J.K., & Burke, T.K. (2001). Student debates in policy courses: Promoting policy practice skills and knowledge through active learning. *Journal of Social Work Education, 37*, 343–355.
- Korazim-Korosy, Y. (1994). Macro-practice lessons for social workers in an era of neo-conservatism. *The Hungarian Journal of Social Policy, 5*, 76–89.

- Lens, V., & Gibelman, M. (2000). Advocacy be not forsaken! Retrospective lessons from welfare reform. *Families in Society*, 81, 611–619.
- Lyons, K., & Taylor, I. (2003). Gender and knowledge in social work. In R. Lovelock, K. Lyons, & J. Powell (Eds.), *Reflecting on social work: Discipline and profession* (pp. 72–94). Aldershot, England: Ashgate.
- Mahaffey, M. (1982). Lobbying and social work. In M. Mahaffey & J.W. Hanks (Eds.). *Practical politics: Social work and political responsibility* (pp. 69-84). Silver Spring, MD: National Association of Social Workers.
- Mary, N.L. (2001). Political activism of social work educators. *Journal of Community Practice*, 9(4), 1–20.
- McInnis-Dittrich, K. (1994). *Integrating social welfare policy and social work practice*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Mendes, P. (2003). Social workers and social action: A case study of the Australian Association of Social Workers Victorian Branch. *Australian Social Work*, 56, 6–27.
- Meyer, C.H. (1987). Content and process in social work practice: A new look at an old issue. *Social Work*, 32, 401–404.
- Miller, P.A. (1987). Preparing leaders for influencing policy. *Journal of Teaching in Social Work*, 1, 113–123.
- Moore, L.S., & Johnston, L.B. (2002). Involving students in political advocacy and social change. *Journal of Community Practice*, 10, 89–101.
- Netting, F.E., Kettner, P.M., & McMurtry, S.L. (1993). *Social work macro practice*. New York: Longman.
- Parsons, R.J., Jorgensen, J.D., & Hernandez, S.H. (1994). *The integration of social work practice*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Pearlmutter, S. (2002). Achieving political practice: Integrating individual need and social action. *Journal of Progressive Human Services*, 13, 31–51.
- Pierce, D. (1984). *Policy for the social work practitioner*. New York: Longman.
- Powell, J., & Causby, V.D. (1994). From the classroom to the capitol – from MSW students to advocates: Learning by doing. *Journal of Teaching in Social Work*, 9, 141–154.
- Reamer, F.G. (1993). From the editor. *Journal of Social Work Education*, 29, 3–5.
- Rocha, C.J. (2000). Evaluating experiential teaching methods in a policy practice course: The case for service learning to increase political participation. *Journal of Social Work Education*, 36, 53-63.
- Rocha, C.J., & Johnson, A.K. (1997). Teaching family policy through a policy practice framework. *Journal of Social Work Education*, 33, 433–444.
- Saulnier, C.F. (2000). Policy practice: Training direct service social workers to get involved. *Journal of Teaching in Social Work*, 20, 121–144.
- Schneider, R.L., & Netting, F.E. (1999). Influencing social policy in a time of devolution: Upholding social work's great tradition. *Social Work*, 44, 349–357.
- Schorr, A. (1985). Professional practice as policy. *Social Service Review*, 51, 178–196.
- Segal, E., & Brzuzy, S. (1998). *Social welfare policy, programs, and practice*. Itasca, IL: Peacock.

פרקטיקה של מדיניות: מסגרת מושגית לפעולתם של עובדים סוציאליים

- Specht, H., & Courtney, M.E. (1994). *Unfaithful angels: How social work has abandoned its mission*. New York: Free Press.
- Teare, R., & Sheafor, B.W. (1995). *Practice-sensitive social work education: An empirical analysis of social work practice and practitioners*. Alexandria, VA: Council on Social Work Education.
- Walz, T., & Groze, V. (1991). The mission of social work revisited: An agenda for the 1990s. *Social Work, 36*, 500–504.
- Weismiller, T., & Rome, S.H. (1995). Social workers in politics. In R.L. Edwards (Ed.), *Encyclopedia of social work* (19th ed, pp. 2305–2313). Washington, D.C.: NASW Press.
- Weiss, I., Spiro, S.E., Sherer, M., & Korin-Langer, N. (2004). Social work in Israel: Professional characteristics in an international comparative perspective. *International Journal of Social Welfare, 13*, 287–296.
- Wenocur, S., & Reisch, M. (1989). *From charity to enterprise: The development of American social work in a market economy*. Chicago: University of Illinois Press.
- Wolk, J.L., Pray, J.E., Weismiller, T., & Dempsey, D. (1996). Political practica: Educating social work students for policymaking. *Journal of Social Work Education, 32*, 91–100.
- Wyers, N.L. (1991). Policy practice in social work: Models and issues. *Journal of Social Work Education, 27*, 241–250.
- Zubrzycki, J., & McArthur, M. (2004). Preparing social work students for policy practice: An Australian example. *Social Work Education, 23, 4*, 451–464.

